

Károlyi Mihály születésének 100. évfordulójára

HAJDU TIBOR

Károlyi Mihály politikai pályafutásának kezdete (1901–1909)

I.

Az apolitikus ifjú főrend

„Politikai pályám kezdetét 1909-től számítom, amikor az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnöke lettem” — írta emlékirataiban Károlyi Mihály.¹ Valóban, 1909-től játszott jelentős, vezető szerepet a magyar politikai életben, amelynek 1909-ben mégis már egy évtizede résztvevője volt — politikai ambíció nélkül, egyszerűen származása, társadalmi helyzete révén.

Idézett emlékirataiban ez az évtized — sőt, OMGE-elnökségének három éve hasonlóképpen — jelentőségénél is jóval kisebb helyet kap. Az emlékezőtől 1921–22-ben már idegen volt régi környezete, az osztály, a politikai tábor, amelyhez tartozott, ha ír róluk, ironizáló-anekdotázó módon teszi.² Érthetően, mert a maga sorsát tekintve joggal láthatta nagykorúsága (1899) első évtizedét távolinak és lényegtelennek. Történelmi szerepét vizsgálva azonban fel kell idéznünk ez elfelejtett éveket, egyrészt, mert látni akarjuk a hátteret, amelyből előtérbe lépett, másrészt, mert már akkor a kor politikai elitjéhez tartozott, s ha a néhányhetes parlamentáris szexon nem jelentett többet számára a vadászati vagy póló-szezonnál, ebben éppen nem különbözött az országon uralkodó főrend-társai nagy részétől.

Kiforrott, önálló politikai arculata nem volt még ebben az évtizedben Károlyi Mihálynak. Nem mintha saját véleménye, világnézete nem lett volna — megnyilatkozásai többnyire magukon viselik egyénisége bélyegét. Érdemes hivatkozni némelyikre, mert talán világosabbá teszik, hogy Károlyi 1912-es „pályafordulata”³ nem holmi pálfordulás, tehát nem új hitre térés egy nap eseményeinek hatása alatt, mint azt a Tisza-párt tollforgatói bizonygatták. Amennyiben a századelő Magyarországon uralkodó társadalmi rend a kapitalizmus s ennek politikai realizálása a 67-es liberalizmus, „szabadelvűség”, Károlyi *soha* nem érezte magát elvileg elkötelezettnek egyik mellett sem; éppen ellenkezőleg. Ha azonban kezdettől megnyilvánuló egyéniségére hivatkozva tompítani próbálnánk későbbi politikai fordulatainak élet, elködösíteni kezdeti hovatartozását, ugyancsak tévúton haladnánk. Hiszen elég példát találhatnánk arra, hogy valaki, szinte beleszületve egy politikai irányzatba, csoportba, egész életén át kitarson azon az oldalon, melynek nézeteit és gyakorlatát magában nagyon is kritikusan szemléli — mint például a Károlyi Mihályhoz legközelebb álló Károlyi Sándor. Némi politikai különködés egyenesen illett egy magyar grófhhoz, s

¹ Egy egész világ ellen. Bp. 1965. 32.

² Faith without Illusion. London. 1956; Emlékezés az úri Magyarországra (Valóság, 1946 dec.), közli: Károlyi Mihály vál. írásai 1920–46. szerk. Kiss Szilvia. Bp. 1964. II. 218.

³ Pölöskei Ferenc használja e szerencsés kifejezést „Károlyi Mihály pályafordulata” c. cikkében: Valóság, 1969/1. szám.

Károlyi Mihály politikai barátai — mondjuk, az ifjabb Andrásy Gyula — még hasznosnak is tarthatták „szélsőséges” kijelentéseit, amíg ki nem derült, hogy különködésnél, népszerűség-keresésnél többről van szó.

Károlyi születése jogán főrend volt s amint nagykorúságát elérte, szinte automatikusan kapta meg Ferenc Józseftől kinevezését a főrendház „örökös” tagjává.⁴

Nem idegenként lépett a főrendházba, melynek elnöke akkor éppen nagybátyja és gyámja, Károlyi Tibor volt, a padsorokban is mindenfelé rokon bácsik vagy éppen ifjúkori pajtások ismerős szeme mosolygott az új tagra. Röviddel első megjelenése után beválasztották a főrendház pénzügyi bizottságába, melynek elnöke s a főrendház egyik szellemi vezére ugyancsak jó ismerős: Samassa József, ki nagyjából Károlyi Mihály születése óta egri érsek. Bizonyára a család figyelmessége ültette egy bizottságba Heves megye két leggazdagabb emberét. A jog- és államtudomány újdonsült doktora sokat tanulhatott a pénzügyi bizottságban Samassa irányításával, olyan pénzügyi szakemberek társaságában, mint Wekerle Sándor, Korányi Frigyes. Mégsem látogatta valami szorgalmasan a bizottságot, amint a főrendház elég ritkán, havonta egyszer-kétszer tartott üléseire sem vonzotta a kormány tagjainak állandó jelenléte, a velük való közelebbi megismerkedés lehetősége.

A főrendházi naplók tanúsága szerint, noha tagságát már 1899 májusában igazolták, sem ebben, sem a következő évben nem adta jelét érdeklődésnek, nem nyilvánította véleményét, még egy közbeszólás erejéig sem. Legfeljebb abból következtethetünk részvételére hébe-hóba, hogy szokás volt betegség, huzamosabb távollét esetén szabadságot kérni meghatározott időre, s ilyen igényt nem jelentett be. Miután Károlyi Tibor, megromlott egészségére hivatkozva lemondott a főrendház elnökségéről, a reá való tekintet sem szólította többé a család politikai érdekeinek képviselőjére.

Heves megye legnagyobb világi birtokosa a megyei politikában sohasem vett részt. Családja, elsősorban Károlyi Sándor, nagybátyja és szellemi nevelőatyja, azt szerette volna legjobban, ha bekapcsolódik a századforduló körül kibontakozó agrárius gazdaságpolitikai szervezkedésekbe. Károlyi Mihálynak bizonyára rokonszenves volt ez az altruisztikusnak tekintett paraszttmentés, amit nagybátyja főleg az általa létrehozott Hangya szövetkezetben folytatott, de érdektelenségét a gyakorlati gazdasági tevékenység iránt még a szeretett Sándor bácsi kedvéért is nehezebbé esett legyőzni. A leendő forradalmár sohasem volt bejáratos a nép kunyhóiba s alighanem már ekkor könnyebben mondott volna le vagyonáról, mint hogy már koránál fogva is otrombának tetsző atyáskodással enyhítse az általa kizsákmányoltak nyomorát.

Először 1901 őszén kénytelen az „agrárius” politika frontjára állni: Károlyi Sándor kifejezett óhajára jelölteti magát az országgyűlési választásokon. A képviselőházba nem jutott be, s így számára a választási kampány csak 3—4 hétig tartó alkalmatlanságot jelentett, elvonva őt megszokott kedvteléseitől, melyekhez azzal a jóleső érzéssel térhetett vissza, hogy egy időre letudta kötelességét családja politikai szenedélye iránt.

Károlyi Sándor és vele a nagybirtok régi hatalmát visszavágyó agrárius társai nagy reményeket fűztek az 1901 októberi választásokhoz.⁵ Mint kormány-

⁴ Főrendházi napló. Az 1899. márc. 11-i és máj. 10-i ülés jegyzőkönyve.

⁵ Széll Kálmán politikájának mai marxista értékelését adja a Magyarország története c. egy. tankönyv IV. kötete Hanák Péter szerkesztésében, Bp. 1972.

pártiak indultak, a közigazgatási apparátus tehát őket is támogatta. Széll Kálmán miniszterelnök az átlagosnál jóval nagyobb politikai érzékével és képzettségével megértette, hogy a Tisza Kálmán-féle szabadelvű liberalizmus végérvényesen megbukott és a felújítására tett kísérletek sem Wekerle, sem Bánffy Dezső módszereivel nem érhettek el tartós sikert. Széll tudta, hogy a XX. század nagy megpróbáltatások elé állítja a dualizmus rendszerét, megosztja az uralkodó osztályok addig is nehezen fenntartott politikai érdek-közösségét. A liberális reformok miatt passzivitásából kilépő konzervatív arisztokrácia önálló fellépését elsősorban azért tartotta veszélyesnek, mert a választási küzdelem nyíltá válása nagyon megerősíthette az elnyomott nemzetiségi pártokat. Látva, hogy elkerülhetetlen az áttérés a korlátlan párturalomról a parlamenti váltógazdaság rendszerére, ezt ügyesen a kormánypárton belül, tehát a kormánypárt választási győzelméről le nem mondva tudta megvalósítani, mégpedig a választási gépezet segítségével, tehát látszólag demokratikus módon. „Megengedte”, hogy negyedszázad magyar választásainak ura, Tisza Kálmán kormánypárti létére csúfosan megbukjon Váradon, hívei pedig átmenetileg háttérbe szorultak. A kormánypárthoz csatlakozott „disszidens agráriusok” és volt „Nemzeti Párt”-tagok viszont előretörték.

Az 1901-es választás a Károlyi-család győzelme is volt: elsőprő győzelmet aratott Károlyi Sándor, aki „gönci levelével” programot adott híveinek; az új országgyűlés elnöke rokona és barátja, Apponyi Albert lett.

Károlyi Mihály is kormánypárti programmal indult, de a hagyományosan függetlenségi zilahi választókerületben, s meg is bukott — veresége bizonyára még nagyobb örömmel töltötte el őt, mint győztes ellenfelét.

Miért ment megbukni Zilahra? Hiszen rendelkezésére állt saját birtoka, a pétervásári vagy a kápolnai választókerület. Heves megye 1848 óta erős függetlenségi hagyományai azonban megnehezítették volna a kormánypárti jelölt győzelmét, még akkor is, ha egyébként népszerű ember. Heves megye csaknem színmagyar (illetve palóc) lakosságával, erős kisnemesi táborával a kiegyezés idejétől fogva a szélsőséges 48-asság egyik erőssége volt. Az 1901-es választáson itt aratta az Ugron-féle 48-as párt a legtöbb győzelmet, a kápolnai kerületben senki sem vette fel az eleve reménytelen küzdelmet az Ugron-párt addigi képviselőjével, Okolicsányi Lászlóval. Lehetett persze azért Hevesben, főispáni támogatással, kormánypárti is képviselő: ahhoz azonban vagy népszerűnek kellett lenni a megyében vagy „áldozni” a siker oltárán: a helyi sajtó szerint⁶ Lukács László az előző választáson 200 000 korona árán lett Eger követe. Okolicsányi 1901-ben az utolsó percben adta át biztos kerületét a kormánypárti Samassa Jánosnak, aki az érsek rokona és jószágigazgatója volt.

Csakhogy az érseknek a főispántól az ajtónállóig kezében volt a megye, nem mulasztott el alkalmat hívek nyerésére, nem mulhatott el jótékonycélú bál vagy gyűjtés bőven reklámozott adománya nélkül. Károlyi Mihály viszont sem jelenlétével, sem adományaival nem kényeztette el földijeit — hiába cikkezett a választások előtt a függetlenségi sajtó arról: nem kötelességtudók, nem áldozatkészek a fiatal magyar főurak.⁷ Károlyi elengedte füle mellett a félreérthetetlen célzásokat, hiszen nem voltak ambíciói megyéjében; a pétervásári kerületet Károlyi Lászlónak hagyta, aki 1896-ban Károlyi Sándortól vette azt át.

⁶ Hevesvármegyei Hírlap, 1900—1901.

⁷ Hevesvármegyei Hírlap, 1901. febr. 16., okt. 14., okt. 17. stb.

Károlyi László politikai pályafutása éppen az 1901-es választásokon ért véget. Széll Kálmán törekvése, hogy a kormánypárton belül különböző árnyalatok konkurrálhassanak egymással, elősegítette több szabadelvű jelölt indítását egy választókerületben. A korteshadjárat, az ajánlások gyűjtése afféle előválasztás volt ilyen esetekben: az esélyesebbnek tűnő jelölt vett részt a szavazáson. Az ilyen előcsatározásokban gyakran az országos kormánypárt jelöltjei, fővárosi politikusok vagy protezsáltjaik csaptak össze a helyi „pártszervezet” korifeusai-val. Károlyi László kerületében így próbált szerencsét Keglevich Gyula gróf, aki a Károlyi-család barátja s szabadelvű létére, mint a megyei életben szerepet játszó, tekintélyes ezerholdas család tagja, több segítséget ígérhetett viszonzásul híveinek, mint a politikával legfeljebb a választások hetében törődő, nagyvilági László gróf párizsi palotájából. A választás előestéjén Károlyi László visszalépett s Keglevich — miután függetlenségi ellenfele nem volt — nagy többséggel győzött egy néppárti jelölt ellenében.

Zilahon is akadt volna helyi kormánypárti jelölt: Várady Gábor volt képviselő vagy Ady kedves tanára, Kincs Gyula. Ők azonban úgylátszik visszaléptek a központ jelöltje javára. Sok esélyük úgysem lett volna az elszánt Kossuth-párti Lengyel Zoltánnal, e hatásos szónokkal szemben az ellenzéki szellemű kerületben. Annál kevésbé, mert Lengyel arról a vidékről származott és a helyi szimpátiák ébresztőjéül pénzt is áldozhatott a sikerre.⁸

A Károlyi-család ifjú jelöltjét viszont nem ismerték arrafelé személyesen: közeli, szamosdobi birtokát, amely alig tíz kilométerre feküdt a számára oly fájó emlékü nagymajtényi síktól, talán a többen is jobban kerülte. A Károlyi név nagyon is ismert volt e vidéken, de éppen azok a kurtanemesek, kiknek névsorából rég kiemelkedett, s birtokuk jórészt Károlyi-kézre került, saját tökéletlen gazdálkodásuknál szívesebben hivatkoztak Majtényra. S éppen ők döntötték el a mandátum sorsát — a kerület román parasztságának édesmindegy volt, ki lesz a követ a magyar urak közül.⁹

Győzni persze azért Károlyinak is lehetett volna Zilahon: de nem ingyen. Mikor szeptember 25-én három napra Zilahra érkezett, „ahol programbeszédét tartotta, amelyben igen behatóan foglalkozott az agrárprogrammal”¹⁰ — természetesen Károlyi Sándor szellemében — nyilván éppen a választás praktikus részének intézésére kísérte el Bujanovics Sándor, az OMGE alelnöke (egykor a Károlyi-rokonság jószágigazgatója) s talán egyéni tekintélyének kipótlására is. Ami ezután történt, legjobban Károlyi emlékezéséből tudhatjuk meg.

„Soha nem tudtam románul, és csak berúgott korteseim mondták el helyettem a programbeszédet. Azt mondták, hogy a 3000 román velünk fog

⁸ A helyszínt igazán jól ismerő Ady szerint „jómódú édesapja választatta meg Zilahon”. Ady egyébként sovíniszta, haladás-ellenes kurucnak látta akkor Lengyelt — aki végül is a politikai üldözöttek egész sorának lett bátor védője, az 1904-ben perbefogott vasutasoktól Rákosi Mátyásig és Sallai Imréig — s kifejezetten leszögezte: nem jobb, mint Károlyi Sándor (Ady össz. prózai művei I. köt. szerk. Földessy Gyula. 389, 410).

⁹ Hadd hivatkozzam ismét Adyra, híres Hét krajcár-méltatására, ahol így mutatja be Móriczot: „ez a mi fajtánk . . . Hajduszálon, Szabolcsban, Biharszálon, Beregben, Szatmárban, Ugocsaszálon, Szilágyszálon él . . . A fosztogató álnok nagy urak s papok ellen itt gyakran fogott össze az elkeseredett paraszt s a paraszti sorba jutott, gebéjével együtt éhes, rongyos, kardos kisúr. Itt ismerek magam is hitvány, koldus, de szép nevű familiákat, akik így beszélnek: ősi rokonságban volnánk a gróf Károlyiakkal, de mi nem tartjuk a rokonságot” (Ady össz. prózai művei 9. köt. szerk. Vezér Erzsébet. 352).

¹⁰ Magyarország, 1901. szept. 26. — A zilahi választás történetét ismertette Ruszoly József: Három választás. Adatok Károlyi Mihály politikai pályakezdéséhez. Tiszatáj, 1968. 10. sz.

tartani, csak fizessük meg őket, az ezer magyarral ne törődjem, mert azok úgyis a »48-as« jelöltre fognak szavazni. A költségekre elköltöttem a törvényes 15 000 koronát, és amikor újabb pénzt kértek tőlem a lelkek megvásárlására, kereken kijelentettem, hogy nem adok. Hát akkor meg fogunk bukni — mondták nekem.”¹¹

Miután visszatértek a fővárosba, Zilahról „egyik távirat a másik után sürgette az »alkotmányos költségeket«. „Egy ilyen táviratot megmutattam Széll Kálmánnak és megkérdeztem tőle, mitévő legyek? »Hát fizess«, mondta a választások tisztaságáról szóló törvény ünnepelt szerzője... ne bolondozzak, mert be kell kerülnöm a parlamentbe... Nem sokan lehettünk az országban, akik ezt a törvényt komolyan vettük. Én bizony komolyan vettem, nem fizettem és meg is buktam... A háromezer román választó nem jött el szavazni, mert nem volt fuvar és ital, az ezer magyar közül pedig 900 leszavazott ellenjelöltemre... Azóta sem volt ilyen csúfos bukás. De erre a bukásomra büszke vagyok...”¹²

A bukott jelölt elégedetten élvezhette a következő választásig előkelő rokonai és mondén ismerősei társaságát Pesten, Párizsban és Mentonban. A választások után összeülő főrendiházban még a régi bizottsági tagságot sem vállalta. Nevével ez években csak egyszer találkozunk a főrendiház naplójában: mikor 1903. január 27-ikén arról szavaznak, hogy a horvát útleveleket milyen nyelven állítsák ki.¹³

A kormány — a horvátok kívánságának megfelelően — horvát—francia nyelvű útlevelek nyomtatását javasolta, a többé-kevésbé függetlenségi érzelmű főrendek — Bánffy Dezső, Esterházy János, Prónay Dezső — a magyar—francia szöveghez ragaszkodtak. A névszerinti szavazáson Károlyi a kormánytámogató többség ellen, Prónayékkal szavazott. A szélsőségesen sovíniszta követelés jól mutatja, mi maradt a 48-asságból a főrendiház padsoraiban. Károlyi állásfoglalása viszont azért érdekes, mert bizonyítja, hogy már ekkor 48-as érzelmű volt, noha családja s forma szerint maga is kormánypárti. Bár a 48-as eszmék iránti vonzalmából sem futotta még többre, mint hogy a szavazás kedvéért egy unalmas napot az Országházban töltsön, ezzel dokumentálta kormányellenességét. S ebből arra következtethetünk, hogy politikai passzivitásának ha nem is fő, de egyik oka idegenkedése a kormánytámogató családi politikától.

Igaz, hogy e kettősség — 48-as érzelmek, 67-es politika — is családi vonás. Ne tekintsünk itt vissza a török és kuruc időkre — Károlyi Mihály báróra, aki királyi biztосként közvetített Bécs és rokona, Bethlen Gábor között vagy Károlyi Sándor kuruc generálisra — csupán a közvetlen, XIX. századi hagyományra. E század elején három fivér között — István, Lajos, György — oszlott meg nemcsak a hatalmas vagyon, de a családi politika addig összefonódott elemei is. Mindhármán az arisztokrácia vezéregyéniségei közé tartoztak, mindhármán sorra elnökei lettek az OMGE-nek, de utódaikkal együtt eltérő utakra tértek. A Bécshez közel eső tótmegyeri birtokkal Lajos örökölte a Bécshez való hűséget, Alajos fia a Monarchia ismert diplomatája. István francia grófnőt vett feleségül és utálta a bécsi szellemet, 1848-ban vállalt először közhivatalt (Pest megye főispánja lett), felállította a Károlyi-huszárezredet, amiért megjárta Theresien-

¹¹ Károlyi Vál. írásai II. 61.

¹² Ugyanott és Egy egész világ ellen 32—33. — A Magyarország tudósítása szerint Lengyel 1461, Károlyi 204 szavazatot kapott. (M. 1901. okt. 1. és köv. szám)

¹³ A horvát vita hátterére Magyarország története. IV. 509.

stadtot is. Fiai, főleg Károlyi Ede, élénk részt vettek az 1849 utáni titkos szervezkedésekben. Károlyi Ede Königrätz után hálaadó misét mondott a radványi templomban, Sándor öccse viszont megőrizve 48-as szimpátiáit, 67 meggyőződéses hívévé lett.

A harmadik fivér, György, Széchenyi István és Batthyány Lajos barátja, a szabadságharc után csak fájó emlékeinek él. Felesége Komárom kapitulációja után legendás hőse: Klapka oldalán emigrált és férje haláláig nem tért haza. Károlyi György fiai anyjuk hatására ifjúkorukban kivették részüket Klapka emigrációs mozgalmaiból egészen a légióig, 1867 után azonban Károlyi Tibor szabadelvű lett, a család fekete báránya, Gábor tartott csak ki haláláig a szélbalon, Károlyi Mihály atyja (K. Gyula) viszont a Sennyey-csoporthoz, a szabadelvű-párt konzervatív ellenzékéhez csatlakozott.¹⁴

Ez a háromféle családi hagyomány vette körül az ifjú Károlyi Mihályt — a romlásnak indult magyar feudalizmus valóságából kiinduló Széchenyi-féle nemzetgazdasági reformszemlélet, a haladást az Ausztriához hasonulás útján kereső s később mindinkább „poroszutas” aulikus arisztokratizmus, erősítve a mélyen vallásos fóti szellemmel s végül: a német- és osztrákellenes, francia- és olaszbarát, a szabadkőművesség felé is hajló forradalmi hagyomány.¹⁵

Károlyi Mihály ifjúsága idején a család bizonyos fokig visszavonult a politikától. Szűkebb környezetére a szabadelvű rendszer elismerése volt a jellemző, ha kritikával és fenntartásokkal is. Károlyi Sándor, aki őt 15 éves korától 30 éves koráig nevelte, az elsők közé tartozott Apponyi Alberttel együtt, akik a 80-as években felkarolták a német keresztényszocializmus eszméit. Míg azonban a felszínesebb, de a parlamenti politika terén ügyesebben (és gátlástalanabban) mozgó Apponyi a „szociális olajcseppeket” főleg azért tartotta fontosnak, hogy biztosítsák a politikai gépezet sima működését, a komolyabb és alaposabb Károlyi Sándor minél kevesebb sikert aratott a napi politika arénájában, annál inkább az agrárpolitikára koncentrált tevékenységét s alkotásaiban nemcsak a szociálpolitika eszközeit látta, hanem valóban igyekezett egy, a korporációs eszmét megelőző organizáció segítségével, gazdaságilag biztosítani a parasztság beilleszkedését a nagybirtok vezette agrár-gazdaságba — ismeretes, milyen eredménnyel. Károlyi Mihály tehát ifjúságától magába szívta a keresztényszocializmus és a szövetkezés eszméit, amelyek bármily retrográdok voltak, mégis fogékonyabbá tették a Károlyi Sándor mellett szintén tanulmányozott marxizmus és modern ökonómiai szemléletek befogadására, azoknál, akik a közjogi harc légkörében nőttek fel s a politikát hatásos jelszavak és szónokok, vagy legjobban esetben a nemzeti eszmék küzdőterének látták.

Károlyi Sándor megvetette a kor magyar közéletében oly általános, barátjára, Apponyira is jellemző „közjogi” szemléletet, amely a gazdasági és szociális problémák megoldása elé helyezte az államjogi vitákat, 48 eszméiből a külsőségeket, így a nemzeti kérdés megoldása helyett a magyar vezényszó követelését stb. állítva előtérbe. Ez a jelszó-politika a XX. század elején nemcsak a

¹⁴ Fentiekre az alapvető irodalom mellett — Szilágyi X. kötete, Lukács Lajos és Szabad György monográfiái stb. — lásd a család történetírója, Eble Gábor munkáit, Eötvös Károlytól „gróf Károlyi Gábor följegyzéseit” (5. kiadás Bp. 1909), az Egy egész világ ellen 1. fejezetét.

¹⁵ A Károlyi Mihály memoárjait ismerő olvasó ennyiből is láthatja, hogy neveltetése színhelyein, a Károlyi-kastélyokban 48 fénye nem nyomta el annyira a szabadelvű és katolikus-konzervatív eszméjét, mint a memoár-íróban — addig megtett további útja során. Akkor büszkén konstatálhatta, milyen radikális 49-es volt pl. Károlyi Gábor, akivel alig találkozhatott, hiszen a családból kitagadták.

48-as pártokat, de a nemzeti követeléseket is lejáratva a haladás hívei előtt, részes volt a koalíció kudarcában s abban is, hogy Károlyi Mihály, hagyomány és hajlam ellenére, olyan lassan jutott el a következetes 48-assághoz.

Mégis nagyon valószínű, hogy a 48-as hagyományok között felnőtt ifjú először Apponyi közvetítésével jutott el a nemzeti politika jelentőségének megértéséig. Ha a Habsburg-ellenes Károlyiak 1867 után elvetették a mindinkább hazafias frázisokban kimerülő, komolytalan parlamentáris szócsatákkal beérő, forradalmi tüzet elvesztő 48-asságot egy olyan korban, melyben a tőkés gazdaság fejlődött, prosperált és korrumpált, az igazi nemzeti küzdelem pedig az — általuk sem pártolt — nem-magyar nemzetiségeké volt, az aulikus családból származó s éppen fiatal korában Sennyey-párti Apponyi finom politikai szimatjával a 90-es években az arisztokrata vezérek körében az első között értette meg, hogy a szabadelvűség válsága és a Monarchia elöregedése ismét aktuálissá teszi a függetlenségi politikát.

Bizonyos, hogy Apponyi nem tudta, mennyire közel van a Monarchia összeomlása, nem is kívánta azt. Haláláig legitimista maradt, monarchista, ha úgy tetszik, de mikor játszani kezdett 48 színeivel, megérezte, hogy azok már nemcsak választási érzelmekeltésre jók, s ki akarta venni a veszedelmessé vált fegyvert a kismemesi-kispolgári-lateiner szélbal és a bizonytalan Kossuth-párt kezéből.

Miért volt olyan nagy hatással ez a csillogó frázispolitikus az ifjú Károlyi Mihályra, közel két évtizeden át? Túl a családi kapcsolaton, bizonyára vonzotta Apponyi kiegyensúlyozott, derűs kedélye, mely éppúgy ellentétben állt Sándor bácsi keserű megvetésével kora és osztálya iránt, mint a könnyedség, amellyel magáévá tette 1848 jelszavait. Érdektelensége a gazdasági kérdések iránt közös volt Apponyival, aki irigylésreméltóan ragyogott viszont a kül- és belpolitika, a nagyvilági élet területén, sokoldalú műveltségével, imponáló szónoki képességével.

A két nagy egyéniség — Károlyi Sándor és Apponyi — közelsége azonban ha vonzotta is, végeredményben megakadályozta, hogy bármelyikükhöz teljes szívvel csatlakozzék, hiszen jól ismerhette egymás elleni érveiket.¹⁶ Kettejük között volt Károlyi Mihály önálló helye, egyelőre csak a családi körben. Károlyi Sándor előbb Apponyi Nemzeti Pártjához tartozott, majd együtt csatlakoztak a századforduló küszöbén Széll újjászületett szabadelvű pártjához — a családban tehát a pártállás is adva volt, s nem valószínű, hogy ezen Károlyi Mihály 1905-ig sokat tündött volna. Az 1904-ben kibontakozó politikai válság is kevésbé foglalkoztatta. Mind többet utazgatva Párizs, Menton, London között, bizonyára már csak azért is kerülte ekkoriban a hosszabb hazai tartózkodást, nehogy megint képviselőt vagy effélet akarjon belőle csinálni a család.

¹⁶ Az utolsó száz év magyar története historiográfiájának sajnálatos jellegzetessége a jó politikai életrajzok csekély száma. Károlyi Sándor és Apponyi tevékenységére még csak valamirevaló rossz biográfiát sem ajánlhatunk. Kolosváryné illetve Kerekesházy munkái még rendelkezésre készült megemlékezésnek is gyengék.

II.

A függetlenségi képviselő

Mégis kénytelen volt fellépni, sőt győzni az 1905 januári választáson. Jól tudta már ekkor, milyen csalások segítségével hozzák létre a parlamenti többséget, az sem lehetett titok előtte, hogy ez a demokratikusnak nem nevezhető „népképviselő” csak olyan döntést hozhat, olyan kormányt támogathat, amely ellen Ferenc Józsefnek nincs kifogása. Bizonyos tekintetben mégis voltak parlamentáris illúziói: tudva, hogy a képviselőházba az uralkodó osztályok képviselőit választják, úgy vélte, ezek ott egymás között, a fair play szabályai szerint intézik el érdekelletéteiket, politikai vitáikat — az osztályuralom fenntartása érdekében. Hogy az osztályuralom fennálló rendjét belátható időn belül el lehetne törölni, azt kevés politikus gondolta a századelő Budapestjén és ő semmiképpen sem tartozott közéjük.

Apponyi körénél sokkal világosabban látta az arisztokrácia uralmát és a Monarchiát fenyegető veszélyt nagy ellenfelük: Tisza István. A rendszer korhadat gépezete azonban már nem bírhatta el azokat a viharokat, melyeket a hatalomittas, cezaromániás Tisza, a király feltétlen támogatásában bízva, minden lépésével támasztott. Tisza mint miniszterelnök — Széll Kálmánnal ellentétben — a miniszteri, irányító posztokon csak a saját csoportjához tartozó, feltétlen híveit volt hajlandó megtűrni. A politikai helyzet azonban nem volt olyan szilárd 1903—4-ben, hogy Tisza eredményeket érhetett volna el — bár az agrárius arisztokratákkal szemben kritikája sok tekintetben jogos lehetett — durván szakítva Széll egység-politikájával. Tisza nem vette be kormányába Károlyi Sándor alteregóját, Darányi Ignácot, aki nyolc éven át képviselte az egymást váltó kormányokban az agrárius érdekeket.

Bizonyos, hogy Károlyi Mihály családi-baráti körében már ekkor sem halott sok jót Ferenc József kedvenc magyar politikusáról. Minden alapot nélkülöz az egykor elterjedt beállítás, hogy Tisza híveként, Tisza oldalán kezdte volna pályáját s azért állt volna ellenfelei közé, mert nem tudott mellette érvényesülni. Ellenkezőleg, még mielőtt önálló politikai nézeteket alakított volna ki, a családi politika alapján már Tisza-ellenes volt, természetesen nem olyan élesen és engesztelhetetlenül, mint egy évtizeddel később.¹⁷

„Én akkor Apponyit ismertem el vezéremnek.” — írja, — „Apponyi Albert, akkor nekem is (mint annyi fiatal arisztokratának) ideálom...”¹⁸ Apponyi pedig, miután lemondott a képviselőház elnökségéről Tisza kinevezésének hírére, néhány héttel később, 1903. november 25-én a kormánypártból is kilépett híveivel. Bár egyelőre régi Nemzeti Pártját támasztotta fel, már 1903 nyaratól nagyon közel állt Kossuth Ferenchez, aki a kortársak számára is nyilvánvalóan

¹⁷ Károlyi „Tisza-pártisága” kedvelt érve volt a Károlyi-ellenes hecc-irodalomnak annak idején. Nem fárasztanám az olvasót az irodalmi-publicisztikai jellegű eszmefuttatásokkal, csupán egy rangosabb mű tudatosan téves beállítását idéz ném:

„... gróf Károlyi Mihály egyike volt az ország leggazdagabb arisztokratáinak. A magyar közéletbe gróf Tisza István vezette be, aki akkor a magyar konzervatív és nemzeti gondolat leendő oszlopát vélte benne felfedezhetni. Első (!) szereplése az volt, hogy egy, az általános választójog ellen való tüntetés céljából Tisza hívei által egybehívott népgyűlésen elnökölt. De csakhamar átsodródott a függetlenségi pártra” (*Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Bp. 1934. 2. kötet. 313.*)

¹⁸ Egy egész világ ellen. 32.

Apponyi befolyása alá került, az ő tanácsait követte. A Tisza-kormány pozícióját nem is a 48-as ellenzék hangos, de politikájában nagyon is óvatos támadása ásta alá, hanem Tisza maga, mikor ellenzékbe kényszerítette saját pártja *konzervatívabb* felét, amely természetellenes szövetségre lépett a Néppárttal, a Bánffy Dezső-féle „Újparttal” és a 48-asokkal. A kormánypárt agrárius tagjainak egy része ekkor még nem követte Apponyit. Károlyi Sándor, legyőzve Tisza iránti személyes ellenszenvét,¹⁹ politikai barátait mérsékletre intve szeretne volna fenntartani a kormánypárt egységét, megakadályozni, hogy Tisza végleg szakítson az agráriusokkal, teljesen a „merkantilisták” és Bécs oldalára álljon. Ezért elutasította az önálló agrárius párt többek által ajánlott megalakításának gondolatát is.²⁰ 1904 őszén állítólag már a kormánypártból való kilépés

„elhatározásával utazott el betegen Mentoneba. Nem vett részt a Ház ülésein, mióta Tisza Júdás ül a kormányon, de nem lépett ki a szabadelvű pártból, hogy a szövetkezeti ügyet jobban szolgálhassa. Bevárta, míg a törvénytelenység és hazaárulás lehetetlenné tették maradását.”²¹

Valóban, csak az 1904. november 18-i „zsebkendőszavazás” után lépett ki híveivel a kormánypártból s még a választásokra sem tért haza. A „zsebkendőszavazás”, a formális többség erőszakos, szabályellenes érvényesítése nyomán kitört új válság választások tartására, tehát a formális többségről való lemondásra kényszerítette Tiszát. Még ennél is nagyobb csapás volt a kormánypártra, hogy a „gyűjtogató, csóvás ember” szétverte az uralkodó osztályok Széll által oly nehezen létrehozott politikai egységét.

Az egyesült ellenzék, mint ismeretes, nagy győzelmet aratott, többséget szerzett az 1905-ös választásokon. Ezt a győzelmet Károlyi helyzetének megértéséhez igazi értékére kell leszállítanunk. Az előző, 1901-es választásokon a kormánypárt 267 mandátumot szerzett, tehát kétharmados többsége is szűken volt meg. A kormánypárton *belül* azonban csökkent Tisza tábora, tulajdonképpen ki volt szolgáltatva az agráriusoknak és Apponyiéknak. November 18. után a szabadelvű pártnak mintegy 230 képviselő-tagja maradt, míg az ellenzék az Andrassy—Darányi-féle 67-es disszidensekkel együtt 180 tagot számlált s a választások előtti hetekben ez az arány is módosult némileg — az ellenzék javára. Ilyen minimális többséggel Tisza nem tudott kormányozni, választási veresége viszont előrelátható volt, hiszen ehhez csak néhány százalékot kellett veszítenie. A kormánypárti választási gépezet nem csupán 48-as újságírókkal — saját birtokukon fellépő mágnásokkal, vármegyék és püspökök támogatta jelöltekkel mérkőzött meg.

A kormánypárt 159 mandátumával kisebbségben maradt, amire évtizedek óta nem volt példa Magyarországon. Szavazatvesztése azonban — a választás előtti helyzethez képest — alig 20%-os volt. Az ellenzék győzelme elsősorban az uralkodó osztályok politikai táborainak átcsoportosításából támadt. Az ellenzéki többség mintegy 30%-a 67-es volt, vagyis fennmaradt, bár megosztva, a 67-es többség. Az egyesült 48-as párt ugyan a képviselőház legnagyobb pártja lett, de 166 tagjából tucatnyi Apponyista arisztokrata, ennél is több ezerholdas gentry s még több konjunktúra-48-as — igazi, régi 48-as (ha Kossuth Ferencet „igazinak” fogadjuk el), talán a megnagyobbodott párt fele. Az új országgyűlés összetétele nem különbözött tehát *olyan sokban* a régitől, mint hihetnénk a 48-as sajtó örömujjongásai vagy a 67-es történetírás sirámai alapján.

¹⁹ Erre ld. *Balogh Elemér*: Emlékeim. Bp. 1938. 69.

²⁰ Ld. levelezését: OL Károlyi-levéltár P 389.

²¹ Magyarország, 1904. nov. 20.

Az ifjú Károlyi Mihály olyan ellenzék oldalán léphetett fel s a győzelem után olyan többségnek lehetett képviselője, amely teljesen megfelelt akkori politikai elképzeléseinek. 48-as lehetett, de abban a tudatban, hogy pártja és a szövetséges ellenzék nem kívánja a fennálló rend lényeges megváltoztatását, nem csorbítja az arisztokrácia politikai vezető szerepét.²²

Károlyi Mihály elhatározását megkönnyítette Károlyi Sándor kilépése a szabadelvű pártból. Károlyi Sándor egy párthoz sem csatlakozott — nem helyeselte az agráriusok szétszólását különböző pártokba —, hanem megmaradt „pártonkívüli disszidensnek”, így választották meg Göncön ellenjelölt nélkül, egyhangúlag. Nyilván példája követését várta Károlyi Mihálytól is. Károlyi Mihály jellemének nagyon is megfelelt a pártonkívüliség, amellet, hogy szimpátiái ekkor már határozottan a 48-asság Apponyi-féle mérsékelt felfogásához kötődtek. Nem lépett be egyelőre sem Apponyi vagy Kossuth pártjába, sem pedig Andrássy Gyula mérsékelt 67-es csoportjába, melyhez Károlyi Sándor számos híve csatlakozott, élükön Darányival.

Formálisan mint pártonkívüli lépett fel tehát Károlyi Mihály az 1905 januári választáson, de kifejezetten függetlenségi programmal. Már Apponyi és a régi függetlenségi pártok szervezeti egyesülése előtt „bejelentette, hogy függetlenségi programmal vállalja el a jelöltséget”.²³ Károlyi Sándor túlzásnak tartotta a Nemzeti Párt 1905. január 3-i fúzióját a függetlenségi pártokkal, s ennek nyilván része volt abban, hogy Károlyi Mihály nem lépett még be az egyesült 48-as pártba, melynek másik nagybátyja, Károlyi István egyik oszlopa lett, sőt kijelentette: „titokban mindig szélbali volt” és örül, hogy visszatérhet „ifjúkori eszméihez”.²⁴ A parlamenti pártok tagjai a képviselők voltak általában, de Károlyi Mihály, mint főrend, ugyancsak csatlakozhatott valamely párthoz. Kossuth Ferenc így is örömmel fogadta fellépését, s Holló Lajos Magyarországa egyenesen dicsekszik azzal, mennyi gróf és nagybirtokos, megannyi kormányképes ember, „öt Károlyi gróf” került az egyesült függetlenségi párt zászlaja alá.

„A pétervásári kerületben a szövetséges ellenzék hivatalos jelöltje Károlyi Mihály gróf, akit Kossuth Ferenc a legmelegebben ajánlott a kerület összes ellenzéki választóinak, pártkülönbség nélkül.”²⁵ Mégpedig a kerület választóihoz címzett levél mellett külön levélben Ivády Béla és Beniczky György függetlenségi földbirtokosoknak, valamint Altörjay egri ügyvédnek.²⁶

Maga Károlyi Mihály kinyomatott „programbeszédében”, Károlyi Sándorhoz hasonlóan Tiszát okolja ellenzéki fellépéséért s óvatosan utal csak arra; ha nem változik a szabadelvű politika, ő a 48-as párthoz csatlakozik, de egyelőre „még függőben tartom elhatározásomat, hogy a 67-es állásponttal végleg szakítsak.”²⁷ Bár a 67-ben *kényszerhelyzetben* kötött kompromisszumhoz nehéz ragaszkodni, mikor nemcsak a 48-asok támadják, de másrésről „a bécsi presszió-nak engedő kormány... vissza szeretné szívni azt...” Viszont egyértelműen kijelenti:

²² Hogy mennyire mérsékelt volt 1904-ben még az egykori szélbal utóda, a Holló—Bartha Miklós—Szederkényi-féle 48-as párt is, csak egy példát: lapja kifogásolta Széll Kálmán visszavonulását a politikától; Apponyi mellé kellett volna állnia, akkor Tisza bukik s a válság békésen megoldódik — a Szabadelvű Párton belül (Magyarország, 1904. nov. 8.).

²³ Magyarország, 1905. jan. 1.

²⁴ Ld. a jan. 3—4-i lapokat.

²⁵ Magyarország, 1905. jan. 21.

²⁶ Hevesvármegyei Hírlap, 1905. jan.

²⁷ OL Károlyi-levéltár P 389/2, Magyarország, 1905. jan. 26.

„Széll Kálmán miniszterelnöksége alatt kizárólag azért akartam belépni a kormánypartba, mert azt reméltem, hogy a kúriai bíraskodási törvény megalkotásával végre egy új korszak fog megkezdődni, mely szakít a korrupció rendszerével” a választásokon s ezért „megalkudtam volna sok mindennel...” Tisza kormányát viszont semmiképpen sem hajlandó támogatni, „annyival kevésbé, mert már Széll Kálmán idejében is kiléptem volna akkor, amikor ő az ismert katonai javaslatokat, melyek nagy vér- és pénzáldozatot követeltek, benyújtotta anélkül, hogy ezzel cserébe a nemzeti aspirációknak érvényt tudott volna szerezni.”²⁸

Elég határozott nyilatkozat: mégsem vetette magát nagy hévvel a választási küzdelembe, de ezúttal legalább komolyan vette. Mint függetlenségi, nyugodtan felléphetett a kuruc Heves megyében, ahol szabadelvű képviselőről hallani sem akartak. Károlyi komoly szándékát bizonyítja, hogy a pétervásári kerületben indult, ahol mint függetlenségi jelöltnek csak győznie lehetett: a kerülethez tartozott Parád és birtokai nagy része. Pénzt is áldozott, sőt vállalta a Mentonban betegeskedő Károlyi Sándor választási kasszájának kezelését. A győzelemről beszámoló levelében közli, hogy túllépte a megbeszélt összeget:

„adni kellett, mert olcsóbb azért 70 000 koronával meglenni, mint 45 000-rel megbukni.”²⁹ Lehet, hogy ő maga is a vártnál többet költött, mert levelében megköszöni a Károlyi Sándor választási kasszájából kölcsönzött 9000 koronát.

A választás sikere annyira biztos lehetett, hogy kerületében csak a választás előtt néhány nappal jelent meg programbeszédét megtartani. Egyébként Pesten tartózkodott, ahol mint belvárosi választópolgár nagy agilitással vett részt Andrassy Gyula kampányában. Az 1905-ös választás nagy csatája a Belvárosban folyt Andrassy Gyula és Tisza István között; mindkettőnek megvolt ugyan a maga biztos vidéki kerülete, de a Belváros mandátuma nemcsak a választók nagyobb száma miatt jelentett többet a főszozolgabírótól szavatolt falusi megbízó-levelénel.

A „fővárosi belvárosi szövetkezett ellenzék” január 8-i értekezletén a vezetőség tagjává választották. Aláírta a belvárosi disszidens szabadelvűek levelét a választókhoz Andrassy érdekében. Andrassy január 15-i választási nagygyűlésén Apponyi oldalán foglalt helyet az elnökségben.³⁰ Még a saját pétervásári gyűlése után tartott banketten is Andrassy Gyulára mondott pohárköszöntőt: „személyes barátjára, aki szívvel-lélekkel fáradozik azon, hogy a nemzetet egy nagy katasztrófától és a végelzülléstől mentse meg...”³¹ A tájékozott Károlyi nem Kossuthot, hanem Andrassy Gyulát tekintette a koalíció vezérének.

A Belvárosban Tisza győzött, aminthogy a fővárosi kerületek legtöbbszörében is vereséget szenvedett a diadalmas ellenzék. A budapesti polgárok és tisztviselők a rend pártjára, a „liberális” Tiszára szavaztak. Csak később fordult ellene nagyobb részük, mikor a demokratikus választójog fő ellensége lett — ekkor még minden párt választójogot ígért és alapjában véve mindegyik ellene volt.

Károlyi január 24-ikén tartotta meg programbeszédét Pétervásárán, melyet ilyenkor szokatlan őszinte kijelentéssel kezdett:

²⁸ Magyarország, 1905. jan. 26.

²⁹ OL Károlyi-leveltár P 389. 1905. márc. 16-i levele K. Sándorhoz. (A levél teljes szövegét közli Károlyi Mihály levelezése I. köt. [1905—1920] szerk. Litván György. Sajtó alatt).

³⁰ Magyarország, Hazánk, 1905. jan.

³¹ Magyarország, 1905. jan. 26.

„Azt hiszem, hogy ha nem lennének ilyen rendkívüliek a viszonyok, nem vállaltam volna el azon nehéz szerepet, melyet Önök óhajtanak reám bízni, nem vállaltam volna el pedig azért, mert érzem jól, hogy azok a kellékek, amelyek a közszereplésre szükségesek, bennem hiányoznak.”³²

A gyűlésre felvonultak a megye ellenzéki földbirtokosai, valamint a jelölt József öccse. A külsőségek félreérthetetlenül a vidék földesurának szóltak. Négylovas hintón vonult parádi kastélyából fellobogózott falvain át, ahol fehérruhás lányok sorfala fogadta a hosszú kocsisort. A programbeszéd után következett a szokásos lakoma, ahol számos pohárköszöntő után Károlyi személyesen intonálta a Kossuth-nótát. Ezzel egyelőre véget is ért az elvegyülés a nép között: Károlyi öccsével visszahajtatott parádi Olymposára, ahonnan még Egerbe sem ereszkedett le a megyei urak közé. Bár 1904. december 19-én a vármegye közgyűlése az állandó választmány tagjává választotta, nemigen vett részt az üléseken, melyek elég izgalmasak voltak, mert Heves megye a kibontakozó „vármegyei ellenállás” során mindig az elsők között hozta a Tisza- majd a Fejérváry-kormányt megőrző határozatait. Károlyi láthatóan óvakodott attól, hogy túlnagy szerepet vállaljon ebben a romantikus, hazafias gentry-forradalomban; nemcsak a családra való tekintettel, nemcsak, mert aligha szimpatizált a frázishazafiság hangzatos megnyilvánulásaival; de főleg talán azért, mert nem akart részt venni a megye közéletében, vállalni a kuruc mágnás nagyon hálás, de egyéniségéhez csöppet sem illő szerepét, az unalmas itatásokat, a hosszú pohárköszöntőket, a feudális atyáskodást. Vigyázott, hogy ne a megyei urak vezéréként, hanem előkelő fővárosi idegenként vegyen részt a választáson, akinek mindenestre előnye, hogy véletlenül épp abban a megyében van legnagyobb birtoka.

1905. január 27-én tartották meg a választást Pétervásárán — egy nappal később, mint a választókerületek legtöbbszörében, talán azért, hogy a jelölt 26-án részt vehessen a viharos belvárosi választáson. A lapok hírt adnak a kampány során fellépő szabadelvű ellenjelöltekről — először bizonyos Deutsch J. Béláról, azután Bartos Józsefről.³³ A választás napján azonban már csak egy jelölt szerepel, az esélytelen ellenjelöltek a szokásos módon az utolsó percben visszaléptek. Így tehát Károlyi Mihályt egyhangúan választották meg. Ugyancsak egyhangú választással lett a győztes ellenzék képviselője Samassa János a kápolnai kerületben, melynek földje nagyrészt az érsekség vagy Károlyi birtokához tartozott. Heves megye mindegyik választókerülete függetlenségi képviselőt küldött az országgyűlésbe. A nagy győzelmet Egerben díszlakomán ünnepelték meg, 300 vendéggel, amelyen „a vármegyében megválasztott képviselők — Károlyi Mihály gróf kivételével — mind megjelentek...”³⁴ Károlyi rövid levélben mentette ki magát.³⁵ Ugyanazon a napon, január 28-án budapesti keltezésű nyílt levelében rendreutasította Kautz Gyulát, az Osztrák-Magyar Bank nyugalmazott főkormányzóját, a MTA másodelnökét, aki mint a belvárosi Tisza-párt elnöke ünnepélyesen átnyújtotta Tiszának mandátumát és üdvözlő beszédében Andrassy választóit „süket lelkiismeretű” és ehhez hasonló jelzőkkel tisztelte meg.

„visszautasítom azon — hogy a legenyhébben fejezzem ki magamat — fanatikus, de ízléstelenül durva kifejezéseket, melyekkel nagyméltóságod mind-

³² OL Károlyi-levéltár P 389/2.

³³ Magyarország, 1905. jan. 24., Hazánk 1905. jan. 27.

³⁴ Hevesvármegyei Hírlap, 1905. febr. 2.

³⁵ KM levelezése I. köt.

azokat illetve, kik, mint magam is, hazafias meggyőződésből szavaztunk Andrássy Gyula grófra.”³⁶

A választások utáni hetek mozgalmas politikai életében már nem találkoztunk Károlyi Mihállyal, noha 1905 első hónapjait Pesten töltötte. Mire összeült az új országgyűlés, tulajdonképpen sorsa is eldőlt: Andrássy Gyula, aki mint a legnagyobb disszidens 67-es csoport vezére a mérleg nyelveként szerepelt s a 48-asok buzgóan támogatták miniszterelnöki aspirációját, nem tudott meggyekezni a királlyal, hiába vezette fel neki a jámbor Kossuth Ferencet, aki nagyon is igyekezett, hogy lojalitását bebizonyítsa. A király nem alkudott.³⁷

Már ekkor egészen biztos volt, hogy a király a legjobb esetben is csak Andrássy (és nem Apponyi vagy Kossuth) kormányt nevez ki; Károlyi pedig, mint láttuk, a választások évadján eléggé közel került Andrássyhoz, aki művelt, szabadgondolkodó, baráti körben a cinizmusig kritikus hangú főúr létére már ekkor megnyerte rokonszenvét. Mégsem Andrássy csoportjához csatlakozott: az országgyűlés megnyitásának előestéjén nyílt levélben jelentette be Kossuth Ferencnek:

„Az a körülmény, hogy a legjogosabb nemzeti követelmények még a mostani választások eredménye dacára is nehézségekbe ütköznek — megérlelte bennem azt a meggyőződést, hogy a függetlenségi alapon kell a nemzeti ügy híveinek tömörülniök.

Ennek folytán és hivatkozással programbeszédemre van szerencsém elnök úrral tudatni, hogy a függetlenségi és 48-as pártba ezennel belépek.”³⁸

Károlyi egyáltalán nem tartozott még ekkor a szélsőséges függetlenségiiek közé, és ha lépteit a politikai célszerűség vezérli — például egy államtitkári szék reménye — elvei feladásának vádjától mentesen csatlakozhatott volna Andrássyhoz. Ellenkező irányú lépése egyrészt arra mutat, hogy nem törekedett aktív szerepre a politikában, másrészt sejteti azt a makacsságot, mely később politikai alaptermészete volt: ha a királynak nem kell Apponyi, ő annál inkább melléje áll. Károlyi Sándor biztosan nem rokonszenvezett elhatározásával, s Károlyi Mihály szükségét is érezte a magyarázatnak. Nagybátyjához írt fentebb idézett levelében írja:

„Belépésemet a 48 pártba nem bántam meg, főleg azért, mert ezáltal szaporítottam azok számát, kik a pártban egyrészt nem engedik, hogy holmi Wekerle által hozott radikális anticlericalis maszlaggal szemben a párt letegye a fegyvert. . . azok akik a pártban a zsidókkal tartanak, azoknak természetesen nem kellene egyéb, mint akár mindjárt holnap is életbe léptetni a külön vámterületet. . . látja Sándor bácsi, hogy semmi illúzióm nincs, nagyon is jól tudom, hogy nem egy van ott, aki érdekből hazafi. Kossuth már csak a czég, Apponyi a vezér.”³⁹

(A levél nyilvánvaló védekezés Károlyi Sándor erősen túlzott aggályaival szemben: egyrészt attól tartott, hogy Apponyi kész túlzott engedményeket tenni a merkantilistáknak, amiben Kossuth készségesen követte volna, másrészt, hogy a függetlenségi közhangulat hatása alatt barátja, ki nagy szónoki sikereit nem kis mértékben hangulatember-mivoltának köszönhette, elhamarkodottan harcot indít a külön vámterületért, a gazdasági függetlenségért. Ami Wekerlét

³⁶ Magyarország, 1905. jan. 31.

³⁷ Az 1905-ös politikai válság alaposabb elemzésére ld. Magyarország története 18. fejezetét.

³⁸ Magyarország, 1905. febr. 17. (közli KM politikai levelezése I. köt.).

³⁹ KM politikai levelezése I. köt. Idézi *Hajdu Tibor*: Károlyi Mihály. Bp. 1970. 42—43.

illeti, a levél megírásának napjaiban történt kísérlet megnyerésére egy Ferenc József elképzeléseit végrehajtó pártok fölötti kormány létrehozására. Erre azonban még ő sem vállalkozott.)

Károlyi Mihály az országgyűlés összeülése után sem fejtett ki politikai aktivitást. Egyszer sem szólalt fel, valószínűleg nem is látogatta valami szorgalmasan az üléseket, így bizonyos, hogy nem jelent meg azon az április 7-i ülésen, ahol ünnepélyesen semmisnek nyilvánították az 1904. november 18-i határozatot. Mint a képviselőház közlekedésügyi bizottságának tagja sem végezhetett érdemi tevékenységet, hiszen a rövidéletű 1905-ös országgyűlés bizottságaiban erről aligha lehetett szó. A megválasztása utáni napokban jelölték a mágnáskaszinó választmányába,⁴⁰ ami tekintélye növekedését jelzi, ha más jelentősége nincs is; a Kaszinó tagjai mindenesetre sokkal gyakrabban üdvözölhették körükben, mint tarnavölgyi választói. Bár 1905 első felében többnyire itthon, Budapesten tartózkodott, feltűnően került a közszereplést: még képviselői beszámolót sem tartott, különböző védnökségeket, díszelnökségeket is igen ritkán vállalt, nem szónokolt a március 15-i és más hazafias ünnepélyeken, melyek pedig ugyancsak sűrűn követték egymást, sőt arra sem mutatott kedvet, hogy a szokásos módon elkísérje vezéreit vidéki körútjaikon.

Nemhogy a nép; képviselőtársai között sem vegyült el szívesen. Hodzsa Milán, aki ugyancsak 1905-ben lett képviselő, megjegyezte a napot, mikor először látta őt a Házban:

„Zárkóztottan ült a fiatalabb képviselők egy csoportja közt, még a magyar képviselők körében szokásos barátságos, kollegiális gesztusokra sem méltatva őket. Mereven nézett maga elé, orrát magasan tartva, észre sem véve senkit.”⁴¹

Pártja sokkal többet nem is várhatott tőle, az volt csak a fontos, hogy nevét adja. Bartha Miklós nyíltan örvendezett azon, hogy „a 48-as párt tagjai között ilyen neveket olvashat: Apponyi, Károlyi, Zichy, Batthyány, Teleki, Kemény, Benyovszky, Bethlen, Csáky. Nem lett nagyobb ezekkel a nevekkal a párt igazsága, de nagyobb lett ám a súlya, tekintélye, realitása.”⁴² Vagyis súlya Béccsel szemben; kormányrajutásának realitása. Nagy örömmel üdvözli a függetlenségi sajtó Károlyi Sándor parlamenti beszédét május 6-án a felirati javaslat és az önálló magyar vámterület követelése mellett s a Magyarország névszerint sorolja fel „a magyar földbirtokos közönség egész előkelőségét”, köztük Károlyi Mihályt, akik „mind az ország gazdasági függetlensége mellett foglaltak már állást.”⁴³

Júniusban a király kinevezte a Fejérváry-kormányt, ezzel nyíltan semmibe véve a nemzeti szellem kétségtelen választási megnyilvánulását, az 1905-ös országgyűlést. A képviselőházat csak azért hívták össze időnként, hogy újabb hónapokra elnapolják, a tárgyalások a válság megoldására lényegében e parlamenttől, erőviszonyaitól függetlenül folytak. Károlyi Mihály számára az országgyűlés ilyen, szinte oktató célzattal kihangsúlyozott negligálása megerősítette Károlyi Sándor tanítását: nem érdemes politikai tisztséget, szerepet vállalni, a valóságos erő a gazdasági, osztály-jellegű szervezkedésben növelhető. Ha addig húzódozott a közszerepléstől, a teátrális fellépésű, aranyszájú szóno-

⁴⁰ Magyarország, 1905. febr. 14.

⁴¹ Hodža Milan, : Federation in Central Europe. London. 1942. 70.

⁴² Magyarország, 1905. márc. 29.

⁴³ Ugyanott 1905. jun. 1. A Károlyiak vissza-kurucosodása fölötti örömeben Bartha Miklós lapja még Károlyi Sándor kuruc generálisról is méltató cikket közöl (június 27-én).

kokkal való mérkőzéstől, most megnyugodhatott: nem a választási gyűléseken dől el az ország sorsa. Mikor majd legközelebb: 1912-ben bánnak el ilyen megvetően a parlamenttel, haragot és ellenállást ébresztenek benne. Ezúttal inkább cinikus vállrándítást a visszavonuláshoz. Ha kedvteléseiben szabad ideje marad, meddő politikálás helyett inkább a Hangyára szánja, melynek tevékenységében 1904 óta részt vesz.⁴⁴

A Fejérváry-kormány ügyködésével a nemzeti ellenállás, amely addig minden hibája ellenére mégis kifejezte a nemzeti közvélemény lázadását Ferenc József és Tisza uralma ellen, lassan, de biztosan önnön paródiájává vált. Fejérváry-kormányja jórészt ismeretlen senkiből állt — csak éppen a hatalmat birtokolta. A megyei ellenállás szereplői viszont 48 hősi pózában beszéltek — a levegőbe. A Bécsből rángatott drótokon a korszakos jelentőségűnek indult nemzeti küzdelem a délibáb magasságába emelkedett, s aki e hortobágyi színpadra lépett, csak később vette észre, hogy önként fejére állva szerepel, mint a csepű-rágó. A „kurucok” olyan alázatosan alkudoztak Bécsben, hogy végül már Andrassy követelt tőlük több állhatatosságot, míg a szociális haladás élharcosai — a szociáldemokratáktól Jásziig és Adyig — Belzebúbbal szöveteztek Lucifer ellen és dacosan kitartottak elhagyott vártájukon, mikor a nézőközönség már régen látta, hogy Lucifer, elég természetes módon, Belzebúbnak nyújtja kezét a jövő titkaiba látó névsadalomtudósok orra előtt.

Mit mutathatott ez a színjáték Károlyi Mihálynak, aki családi köréből, felülről láthatott a délibáb csillogása mögé? A nagybeteg Károlyi Sándor nyugodt volt: az OMGE embere (György Endre) ott őrködött a Fejérváry-kormányban is, hogy a bukás előtt az OMGE intésére kilépjen belőle. Másik nagybátyja, Károlyi István — a walesi herceg barátja — kilépett a Szabadelvű Pártból, mikor a 48-asság ismét divatba jött s elhatározta, hogy Kossuth-szobrot állít Nagykarolyban. A fényes név bőkezű viselője — aki 1866-ban csakugyan Klapka-huszárrá volt — még az ellenzék vezérlő bizottságába is bekerült. Volt Károlyi Istvánnak egy György nevű fia, aki nagyon rossz viszonyba került apjával, még szabadelvű korában, mert házasságát az emancipáció szellemében kötötte s nem a család hagyományainak megfelelően. Károlyi György, aki egyébként nem foglalkozott politikával, tüntetően a törvénytelen Fejérváry-kormány mellé állt. Apja bosszantására még a Fejérváry-féle házfelosztásban is hangos szerepet vállalt, majd a darabontok budapesti rendőrfőkapitánya akart lenni. Az utolsók közé tartozott, akik kinevezést fogadtak el Fejérvárytól távozása előtt: Fiume kormányzója lett, igaz, csak néhány hétre, de megmutatta, hogy *nem házasságával „gyalázza meg”* a Károlyi nevet.

Károlyi Mihály névvel ritkán találkozunk a nemzeti ellenállás viharos hónapjaiban, bár ilyenkor mindig a Függetlenségi Párt mellett foglal állást. A képviselőház nem működött; résztvehetett volna azonban az ellenálló Heves megye viharos közgyűlésein, de inkább távolról támogatta földijeit. Az ellenállási költségekre (vagyis az ellenálló megyei tisztviselők fizetésére) húszezer koronát ajánlott fel, mégpedig akkor, mikor a legnehezebbnek látszott a küzdelem: az 1905-ös országgyűlés feloszlása után.⁴⁵ (Ekkor szüntette be a kormány az ellenálló tisztviselők fizetését is.)

Igen jellemző Károlyira szinte egyetlen nyilvános fellépése 1905 őszén. A megyei ellenállás lelke Pestvármegye volt s Fejérváry kormánybiztosa, Rudnay

⁴⁴ Balogh Elemér: i. m. 64.

⁴⁵ Magyarország, 1906. febr. 23.

Béla rendőrfőkapitány, rendőrlegényeivel vezettette ki az új főispán erőszakos beiktatása ellen tiltakozó megyebizottsági tagokat, köztük Keglevich Gábor grófot. A haladóparti rendőr kivezette Keglevichet, a főrendet, mint holmi tüntető munkásokat szokott, mire Keglevich sértő kijelentéseket tett a jelenlevő Rudnayra. Rudnay provokáltatta Keglevichet, mire az utóbbi segédei, Károlyi Mihály és Ivánka Oszkár közölték: Rudnay nem úriember, nem párbajképes s ezért javaslatot tettek kizárására a Nemzeti és az Országos Kaszinóból.⁴⁶ Nagy botrány támadt, Kristóffy belügyminiszter a kaszinók bezárásával fenyegetődött, de ígéretét nem merte volna beváltani: ehelyett Rudnay „önként” kilépett a kaszinókból. Ez volt Károlyi nagy pillanata a Fejérváry elleni harcban.

Milyen változásokat idézett elő Károlyi nézeteiben 1905-ös politikai szereplése? Megszilárdult 48-as álláspontja, de függetlenségének hosszú időre mérsékelt maradt, nem helyeselte a kül- és belpolitikai ellentétek kielezését, a tulipánmozgalomban például nem vett részt, bár távollétében bevásztották országos bizottságába.⁴⁷ A függetlenség még nem annyira a politikai függetlenséget jelentette, mint legfeljebb a gazdasági önállóság, elsősorban az önálló vámterület kivívását. A nemzeti célkitűzések közül főleg a kivándorlás megállítását tartotta fontosnak. Mint függetlenségi párti, a választójog mérsékelt kiterjesztésének híve volt, de ennek s általában a politikai demokráciának nem tulajdonított nagy jelentőséget. Feltétlenül magyar nemzeti alapon állt viszont, s ez is elválasztotta a demokrácia táborától 1905 tapasztalatai után — egészen addig, amíg majd évek múltán Justh Gyula meg nem nyitja az utat a függetlenség és a demokrácia tábora között. 1905-ben azonban még nemcsak a demokratáktól, szocialistáktól, de saját pártjának harcosan Bécs-ellenes, a szociális és gazdasági problémák polgári megoldását kereső elemeitől is elég távol állt — (Holló Lajos, Lovászy, Batthyány Tivadar, Buza Barna stb.) — azoktól, akik majd 1909-ben Justh, 1916-ban Károlyi partalaktításánál képezik a nemzeti demokrácia táborának magvát.

III.

A „Magyar Szövetségtől” az OMGE elnökségéig

1906 elején, valamikor az 1905-ös országgyűlés feloszlásának ideje táján, Károlyi több hónapra Amerikába utazott. Nem politikából — inkább a politika elől ment oda. Az itthoni nagy események: király és ellenzék kibékülése, a Wekerle-kormány megalakulása s a választások gyors kiírása nem lelkesítik még hazatérésre, ha április közepén nem hívják sürgősen Mentonba Károlyi Sándor halálos ágyához. Már csak a temetésre ért haza, s így 1—2 nappal lekészte az 1906-os választásokat is. Nem állítanám, hogy szándékosan; váratlanul is érte a távolban a választások gyors kiírása.

Nem tudunk arról, hogy formálisan bejelentette volna távolmaradási szándékát, a Függetlenségi Párt mindenesetre őt tekintette hivatalos jelöltjének a pétervásári kerületben. Viszont nem is igyekezett üdvözlő táviratok küldésével vagy bármi más módon felhívni a figyelmet magára és indulási szándékára — azért, mert külföldön tartózkodott, nem volt akadály a megválasztásának.

⁴⁶ Horváth József: Az 1905—6 évi vármegyei ellenállás története. Bp. 1907. 317. — Magyarország 1905. nov. 30. és köv. számok.

⁴⁷ Magyarország, 1906. máj. 4.

A Függetlenségi Párt kétszer tette közzé a sajtóban hivatalos jelöltjei névsorát, április 18-án, majd 28-án. 18-án még hiányzik a felsorolásból Pétervására — több más hevesmegyei kerülettel együtt. A 28-án közölt teljes listán már Károlyi szerepel hivatalos jelöltként. (Hevesben a függetlenségiek olyan erősek voltak, hogy más párti jelölt alig próbálkozott.)

A választási szokások szerint viszont nem volt akadálya annak, hogy a Függetlenségi Párt helyi hívei mást jelöljenek, mint az országos vezetőség. Pétervásarán is fellépett egy „helyiérdekű” függetlenségi jelölt: Beniczky Elemér, a járás ezerholdasainak egyike, aki 1905-ben még Károlyi egyik főkortese volt. A Magyarország április 24-i száma szerint „a pétervásári kerület egyhangúlag Beniczky Elemért függetlenségi programmal képviselőnek jelölte”, április 28-i felsorolásában két jelölt szerepel: Károlyi és Beniczky. Az egri függetlenségi lap viszont egyszer sem említi a választási hírekben Károlyi nevét, olvasóival azt közli, hogy „a pétervásári választókerület függetlenségi párti jelöltje Beniczky Elemér földbirtokos”.⁴⁸ Majd legközelebb már Beniczky egyhangú megválasztását jelenti — minden kommentár nélkül.

Bár a hetente kétszer megjelenő megyei lapból szerkesztése színvonala és kis terjedelme miatt is nehéz alapos következtetéseket levonni, úgy tűnik, Károlyi népszerűbb volt a központi pártvezetőség, mint a hevesi 48-asok körében. Nem is kereste hozzájuk a közeledést, megválasztása után egyetlen gyűlést, képviselői beszámolót sem tartott. Míg a Magyarország többször is méltatja 20 000 koronás adományát, a megyei lap éppen csak megemlíti, mintha keveselné, noha a megyei ellenállási alapra mindössze 97 000 korona gyűlt egybe. A megyei függetlenségi párt — melyben Szederkényiek diadalmaskodtak az áprilisi fordulat előtt visszavonuló mérsékelt szárny fölött — felhasználta Károlyi távollétét, hogy az országos vezetőség ellenére keresztülvigye Beniczky egyhangú megválasztását, 1906. április 30-án.

Ha nagyon akarja, lehetett volna Károlyi képviselő a választás után is. A győzelem után számos függetlenségi képviselő mondott le mandátumáról, egyeseket több helyen is megválasztottak, másokat — köztük az egri Szederkényit — főispáni kinevezésük tett összeférhetetlenné. A párt szívesen rendelkezésére bocsátott volna egy megüresedett kerületet, sőt főispán is lehetett volna, mint nem egy hasonló korú rokona (Bánffy Miklós, Károlyi Gyula).

Károlyi Mihály azonban — bár mindvégig híve maradt a koalíciónak — távol tartotta magát a politikai élettől és ahogyan, az utazásokat és egyéb szórakozásokat elunva lassan rászánta magát, hogy ideje egy részét a köznek, jobban mondva osztálya érdekei képviselőnek szentelje, azt elsősorban a szövetségi és agrárpolitikára fordította. Miután megszűnt képviselő lenni, automatikusan visszanyerte helyét a főrendiházban, ahol az 1906. május 23-i ülésen a közgazdasági és közlekedési, valamint a naplóbírálo bizottság tagjává választották. A főrendiház ülésein — ha megjelent — évekig nem hallatta hangját.

Ne tekintsük ezt a visszavonulást rezisztenciának akár a műkuruckodással, akár Ferenc József önkényével szemben. Károlynak később, mint vezető politikusnak hasznára vált realista, a dogmáktól idegenkedő, sőt gúnyoros látásmódja. Fiatal korában azonban azzal a hátránnyal járt, hogy különösebb felháborodás nélkül el tudta fogadni a szokásos politikai módszereket, mert úgyis tudta, hogy a döntések nem az Országházban, hanem a nagybácsik vadászatain, a nénik szalonjaiban születnek. A kulisszák mögötti tárgyalásokat vette komo-

⁴⁸ Hevesvármegyei Hírlap, 1906. ápr. 26.

lyan s nem akkor háborodott fel, mikor a parlamenti játékszabályokat be nem tartó Áchimot egyszerűen kitétték, mint lázító parasztot az urak gyülekezetéből, hanem akkor, amikor az ország tulajdonosai egymás között, a komoly játszmában csaltak: mint Tisza 1904 novemberében és 1912 júniusában vagy mint Kristóffyék, akik a királlyal a hátuk mögött azt hitték, ők megtehetik azt, amibe Tisza belebukott.

A koalícióban résztvevő agráriusok vezéregyéniségei ugyancsak jónak látták, ha Károlyi Sándor unokaöccse az állami támogatással erősödő szövetkezeti mozgalomban erősíti frontjukat, ahol nem csillogó egyéniségre, hanem tekintélyre, szolidaritásra, áldozatkészségre volt szükség.⁴⁹

1906. május 31-én a Hangya igazgatósági tagjává választották.⁵⁰ Egyre gyakrabban jelent meg a Hangya értekezletein, részt vett propagandájában.

1906 szeptemberében a Pester Lloyd gúnyos írásban kritizálta Andrásyt, aki — cserébe az agráriusok támogatásáért — körlevélben szólította fel a főispánokat a hitel- és fogyasztási szövetkezetek létesítésének előmozdítására. Károlyi nyílt levélben kelt Andrásy védelmére, „mint a Hangya igazgatósági tagja”. Andrásyt „nem támadás, hanem csak dicséret illetheti meg mindazok részéről, akik a szociális viszonyok orvoslását és a szegény emberek könnyebb megélhetését akarják elérni”. A Pester Lloyd csak „néhány ezer szatócsnak érdekét” tartja fontosnak, pedig a szövetkezetekkel lehet legjobban ellensúlyozni a „helytelen” társadalmi mozgalmakat.⁵¹

Ha Károlyi maga is elnéző mosollyal gondolt később vissza szövetkezeti buzgalmára, kevésbé lehetünk elnézőek másik, igaz nem annyira személyes érdeklődésből vállalt posztja megválasztása iránt. A koalíció hírbedt magyarosítási politikáját Apponyi reprezentálta.⁵² E politika enyhébb — és eredménytelenebb — vonala az ún. magyar közművelődési egyesületek létrehozása a nemzetiségi többségű végeken. Összefogásukra, szellemi támogatásukra volt hivatott az „Országos Magyar Szövetség”, amely 1906. november 4-én elnökévé választotta Károlyi Mihályt.⁵³ A szövetség irányát elég az alelnökök nevével jelezni: Herczeg Ferenc, Berczik Árpád.

A Magyar Szövetségben tartott elnöki székfoglalója mindenesetre feltűnést keltett és vitát váltott ki. Már a székfoglaló *hangja* is elüt a szokásos kirohanásoktól a „tótok és oláhok” ellen — bár tartalma összecseng ezekkel.

„Tudjuk, hogy hazánkban — sajnos — mennyi nemzetiségnek van különböző érdeke, a melyeket egyik napról a másikra elsimítani lehetetlenség. Ezért a legnagyobb tapintatra van szükség, de másrészt a legnagyobb erélyre is, hogy a magyar faj fensőbbségét ebben az országban fenntarthassuk.”⁵⁴ E cél egyik fő eszközeként azonban — a kivándorlás meggátlására — a földtelen parasztság állami segítséggel, parcellázásokkal való földhöz juttatását emelte ki.

⁴⁹ Ld. Darányi földművelésügyi miniszter pohárköszöntőjét az 1908 júniusi parádi gazdaggyűlésen. („Károlyi Sándor grófnak az utolsó kívánsága volt, hogy az ő öccse és lelki rokona, Károlyi Mihály gróf a szövetkezeti ügygel, úgy mint ő, tovább foglalkozzék” stb.). Magyar Gazdák Szemléje, 1908. június.

⁵⁰ Egy visszapillantás nyíltan előadja, milyen aggodalmakkal töltötte el a Hangya vezető tisztviselőit K. Sándor támogatásának megszűnte. „Egy szép napon azután világító sugárként hatott a hír, hogy Károlyi Mihály gróf bőkezű adományt tett le a »Hangya« oltárára, majd hogy annak igazgatóságában helyet foglalt.” (Szövetkezés, 1908. okt. 21. Vö. Károlyi S. hiv. életrajza, Balogh Elemér i. m. stb.)

⁵¹ Magyarország, 1906. szept. 18.

⁵² Dolmányos István: A „Lex Apponyi”. Századok, 1968. 3—4. szám.

⁵³ Magyar Szövetség, 1906. dec. 25.

⁵⁴ Uo.

Ez sem volt éppenséggel ellentétes a koalíció programjával. A legrosszabbul gazdálkodó nagybirtokok közül néhány évről évre tönkrement, s Darányi próbálkozott — igaz, mérsékelt eredménnyel — ezek parcellázásával vásárlóképes, módosabb parasztek részére. A nagybirtokosok mégsem ezt tartották a „parasztkérdés” megoldása fő útjának. Ezért az agrárius Károlyi beszéde feltűnést keltett, őszintétlennek tűnt, annyira, hogy a koalíciót a polgári progresszió felhasználásával támadó Budapesti Napló gúnyos cikket szentelt neki.⁵⁵ A parcellázás, úgymond, kevés. „A gróf úrnak így kellett volna formulálnia a dolgot: az állam sajátítsa ki a latifundiumokat és szekularizálja a holtkézi birtokokat. Ez sokkal világosabb és sokkal megnyugtatóbb lett volna.” Majd megkérdi tőle: mit tart Wenckheim Dénes és más békési gazdaszövetségi urak fenyegetőzéséről, hogy legközelebb kínai kulikat hozatnak az aratósztrájkok letörésére? Miért nem nyilatkozott a progresszív adóról?

A Budapesti Naplóval permanens vitában álló Magyarország rögtön Károlyi védelmére kelt: a koalíció programjába vette a nép földhöz juttatását, de „hogy a cél elérhető legyen, ahhoz éppen annak a társadalmi rétegnek a közreműködése szükséges legjobban, amelyhez Károlyi Mihály gróf tartozik. Ezért örvendetes, hogy az ilyen szavakat arról a helyről halljuk, ahonnan jöttek. És ezért kívánatos, hogy az ilyen gondolkodás abban a társadalmi körben ne maradjon elszigetelve.”⁵⁶

Károlyi ezekután nyilatkozatot tett közzé a Magyarországnban, amely egész grófosan kezdődik: „Bár a cikk ízléstelen hangja miatt felmentve érezhetném magamat a válasz megadásától, mégis kielégítem a cikkíró kíváncsiságát”, de meglepő vallomással folytatja:

„Ami a hitbizományokat illeti, én egyáltalán nem vagyok annak feltétlen híve és elismerem, hogy nemzetgazdasági szempontból igen jogos az a nézet, hogy az egy országra nézve némely esetben káros is lehet.

Ha meg volnék ennek folytán győződve, vagy az idő meggyőzne engem arról, hogy a hitbizományok megszüntetésével azok tényleg a magyar faj kezeibe jutnának és maradnának és nem bevándorlott idegen faj birtokába mennének át és ha a nemzetiségekkel oly viszony állana fenn, mely nem képezhetne aggályt a magyar hegemoniára nézve — mondom, ebben az esetben nem volna kifogásom a hitbizományok megszüntetése ellen.” Addig is „a hitbizományok áthelyezését a nemzetiségi perifériákra, illetve nagy erdőségekre való cseréjét csak helyeselni tudnám.”

„A progresszív adónak szükségességét belátom” folytatja, csak a megfelelő kulcs és időpont kérdéses. Ami a kulikat illeti — s itt egészen Károlyi Sándor szellemében vág vissza — „a cikkíróval egy nézetem vagyok, de tartok tőle, hogy ő nem lesz velem teljesen egy nézetem, mert én következetesen nemcsak a kulik és bolgárok behozatalát perhorreszkálom, mint a cikkíró, hanem egyáltalán minden idegen fajnak, nevezetesen a galíciai bevándorlásnak is ellensége vagyok.”⁵⁷

A Budapesti Napló azonnal nyugtázta Károlyi nyilatkozatát:

„A gróf úr válaszában lényege inkább kielégít bennünket, mint hangja. S a lényegért megbocsátjuk a hangját.” Ismerteti és alapjában véve helyesli Károlyi válaszát, hangsúlyozva, hogy a kivándorlás ellen a hitbizományok fel-

⁵⁵ Budapesti Napló, 1906. nov. 20.

⁵⁶ Magyarország, 1906. nov. 21.

⁵⁷ Magyarország, 1906. nov. 25.

osztása a legjobb orvosság.⁵⁸ Nem ismerjük a BN cikkének szerzőjét; annál érdekesebb, hogy ugyanabban a számban, illetve „Szabad Gondolat” című mellékletében Jászi Oszkár visszatért Károlyi nyilatkozatára. Jászit ekkor még egy egész világ választotta el leendő barátjától, de a kételkedő szimpátia hangján foglalkozott személyével: megkockáztatva, hogy talán „ma is akadnak még főurak, akiknek helyén van a szívük... egy gróf Károlyi nyíltan állást foglalt a parcellázás mellett... Darányi Ignác nagy parcellázási akciót tervez”, ám az eredményben mégsem hisz, mert „csak egyesek lehetnek altruisták, míg az osztályok a végletekig önzők.”

Károlyi, miután barátnak és ellenfélnek elég fejtörést okozhatott radikális ízü nyilatkozatával, elnőkölt 1907. január 6-án az Országos Magyar Szövetség évi közgyűlésén, hogy aztán hónapokra eltűnjön neve a sajtó hasábjairól — Ceylonba utazott. Csak tavaszra érkezett haza.

„A koalíció uralmának legnagyobb része alatt külföldön tartózkodtam”, ennyivel intézi el emlékirataiban az 1907—8-as éveket.⁵⁹ Valójában az amerikai és ceylonihoz hasonló utazásokra jó ideig nem került sor, s bár sokat tartózkodott Párizsban, egyre többet találhatót Pesten, sőt Parádon is, mind több érdeklődéssel, mind nagyobb részt vállalva az agrárius agrárpolitikában.

A napi politikában azonban a koalíció uralmának hátralevő éveiben sem kívánt résztvenni. Mint kormánypárti nagybirtokos, az elég gyakori pótválasztások valamelyikén könnyen bejuthatott volna a képviselőházba. Kezdetől jó személyi kapcsolata a koalíciós miniszteriummal csak javulhatott, miután abból kibuktatták az egyetlen radikálisabb 48-ast, Polónyi Gézát, s utóda az Apponyi köréhez tartozó Günther Antal lett, kinek fia véletlenül éppen Parádon volt fűrdőorvos. (Így a koalíciós kormány 9 tagja közül, bár „csak” 3 volt arisztokrata, ugyancsak 3 — Wekerle, Darányi, Günther — a főúri alkalmazottak befolyásos kasztjából származott.) Mégis, mikor a Károlyi István halálával gazdátlaná vált erősen függetlenségi nagykárolyi kerület mandátumát a helyi párt-szervezet a Ceylonban szerzett trópusi lázból Biarritzban lábadozó Károlyi Mihálynak ajánlotta fel, sietett választáviratában betegségére hivatkozva elutasítani a jelölést.⁶⁰ Akkor sem nyúlt a kínálózó lehetőség után, mikor 1908 áprilisában a kápolnai mandátum vált gazdátlaná.

Miután levelezése alig maradt fenn ezekből az évekből, nem tudhatjuk pontosan, mi volt a véleménye az egyesült függetlenségi párt válságáról és fokozatos bomlásáról, de személyi kapcsolataiból ítélve aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy Apponyi híve maradt.

A Magyar Szövetség 1907. november 10-i választmányi ülése Károlyi és Berczik aláírását viselő táviratban üdvözölte a pécsi szabadtanítási kongresszuson a progresszív intelligencia által támadott Apponyit; válaszul arra, hogy a kongresszus többsége üdvözölni sem volt hajlandó a minisztert, aki hívei által itt kísérelte meg kivenni a szabadoktatást a „nemzetközies” kezéből. Károlyi javaslatára a Szövetség mozgalmat indított az addig egymástól független közművelődési egyesületek központjának megteremtésére.⁶¹ December 12-ére Károlyi saját Egyetem-utcai palotájába hívta össze a közművelődési egyesületek

⁵⁸ Budapesti Napló, 1906. nov. 25.

⁵⁹ Egy egész világ ellen. 33.

⁶⁰ Magyarország 1907. aug. 17. — Először Károlyi Gyulára gondoltak, de ő ragaszkodott friss főispánságához. Ady is megszólalt ez ügyben; természetesen Károlyi Mihályt támadva (ld. Ruzsoly id. cikkét).

⁶¹ Magyarország, 1907. nov. 12.

elnökeit. A tárgyalást Széll Kálmán irányította, de az alaphangot Károlyi adta meg üdvözlő beszédében, Apponyi felfogásának megfelelően önvédelmi akciót javasolva „a nemzetiségek támadásai ellen”.⁶² Hasonló hangnemben beszélt a Szövetség 1907. december 22-i közgyűlésén.⁶³

A közművelődési egyesületek 1908. január 22-i országos értekezletén Károlyi elnökölt.⁶⁴ Egységesen elfogadták Károlyi javaslatait az országos szervezkedésre, melynek során először kerülhetett szorosabb kapcsolatba a programját saját „nagy-magyar”, mérsékeltebb, állami jellegű nacionalizmusa szellemében propagáló Budapesti Hírlappal.

Károlyi elnökölt az 1908. június 21-i közművelődési kongresszuson is, amelyen sor került az Országos Közművelődési Tanács megalapítására — elnöke Széll Kálmán, társelnöke Károlyi lett.⁶⁵

Károlyi egy évtizeden keresztül állt a Közművelődési Tanács élén. Bár kezdetben sem tekintette tevékenysége középpontjának s később még kevésbé, jelentős és jellemző cselekedet volt elfogadni a magyar nacionalizmus e kimagasló őrhelyét. A koalíció összes párt-árnyalatai üdvözölték a Tanácsot s vele Károlyit. Megnövekedett tekintélyére vall, hogy az Apponyitól már távolodó Magyarország számára is „a lelkes magyar főúr” Károlyi, „aki legtöbbet buzgólkodott a kultúregyesületek szövetségének megteremtésén”.⁶⁶ A Budapesti Hírlap némi túlzással „fáradtságos munkát” tulajdonít neki, aki „energikusan kezébe vette az ügyet”.⁶⁷

Károlyi számára mindig fontosabb maradt a koalíció éveiben pozíciója a Hangya igazgatóságában. Ottani működése révén lett tagja 1907 júniusában a Magyar Gazdaszövetség választmányának is s már ez év szeptemberében ő képviseli Bernát Istvánnal a Hangyát és a Gazdaszövetséget a cremonai nemzetközi szövetkezeti kongresszuson; Károlyi „a kongresszusnak csaknem egyetlen arisztokrata tagja”.⁶⁸ Számosabban voltak viszont a szocialisták, akik heves vitákat folytattak a polgári többséggel. Érveik felkeltették Károlyi érdeklődését, aki itt és más szövetkezeti összejöveteleken találkozott velük először — Bissolatival, Vanderveldével, Webbel. „Meg kellett állapítanom, hogy a legtöbb országban, különösen azonban Belgiumban, a legjobban vezetett szövetkezetek a szocialistákéi” — írja később.⁶⁹ Szövetkezeti elképzeléseit ugyan ekkor még inkább más ismeretségek — Charles Gide és Lavergne, a fogyasztási szövetkezet apostolai — alakították ki.

Cremonából hazatérve Károlyi résztvett a szövetkezeti törvényjavaslat megvitatásán a Hangyában és az ÖMGE-ben, több kedvezést követelve, és kifogásolva, hogy „ismét csak a német törvényhozást utánozták”.⁷⁰

1908 első felére esnek első lépései egy Károlyi Sándor elképzeléseit meghaladó irányban; akkor merész modernkedésnek tűnt ez az arisztokratikus

⁶² Uo. 1907. dec. 14.

⁶³ Idézve uo. 1907. dec. 24.

⁶⁴ Budapesti Hírlap, 1908. jan. 23. — A Magyar Szövetség folyóiratában jelent meg programadó cikke — tudomásom szerint az első aláírását viselő cikk (*Károlyi Mihály: Kultúregyesületek és kormány. Magyar Szövetség, 1908. 2—3. sz.*).

⁶⁵ Károlyi írta alá a királyhoz intézett üdvözlő táviratot is (Budapesti Hírlap, 1908. jun. 23.).

⁶⁶ Magyarország, 1908. jun. 23.

⁶⁷ Budapesti Hírlap, 1908. jun. 21.

⁶⁸ Magyarország, 1907. jun. 25. — Magyar Gazdák Szemléje, 1907 nov. Bernát ismeretése a kongresszusról.

⁶⁹ Egy egész világ ellen . . . 29.

⁷⁰ Szövetkezés, 1907. nov. 13., 16. — Magyarország 1907. nov. 13.

liberalizmus. Nagy estélyt adott, melyen az OMGE és a Hangya vezető tisztviselői néhány órán át egy levegőt szívhattak József királyi herceggel. Hazatérve a fogyasztási szövetkezetek newporti kongresszusáról, öt-hatszáz gazdát látott vendégül a Gazdaszövetség parádi közgyűlésén, ahol a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége is megalakult.⁷¹

1908 márciusában felolvasást tartott a Gazdaszövetség évente megrendezett „szociális kurzusán”. A téma — „szövetkezés és szocializmus” — nem volt újdonság: azonos című cikk jelent meg az előző tavaszi kurzus után, gondolatmenetében részben hasonló a Károlyiéhoz, de élesebben, egyértelműbben szocialista-ellenes,⁷² aminthogy az előadások fő mondanivalója is a szocializmus, a szocialisták szidalmazása. Most már előre kellő hírverés tudatta: „a magyar főúri világnak egyik legrokonszenvesebb tagja lép az előadói asztalhoz, hogy hirdesse a népméltóság magasztos ígét”.⁷³ Az ismertetések viszont már rövidebbek, szűkszavúbbak, az előadás „tárgyilagosságát” (Budapesti Hírlap), „objektivitását” (Köztelek) emelve ki.

Mai szemmel olvasva, az előadás iskolás fejtegetései aligha győznek meg előadója egyéniségéről, inkább arról, mennyire jellegzetesen agrárius, egyszerre szocialista-ellenes és antikapitalista nézetek hatása alatt állt még. A kortárs hallgatóságnak annál inkább feltűnhetett az, amiben *eltért* az agráriusok szocialista-ellenes támadásainak durva hangnemén, borízú szellemeskedésén túl — tartalmuktól is: elismeri a szocialisták jószándékúságát, érdemeiket (a tőkés kizsákmányolás mérséklése terén), a magyar szocialistákat, nyugati példákra hivatkozva, a szövetkezetek támogatására hívja fel. Sajnálkozik, hogy a magyar szociáldemokráciára nincsenek nagyobb hatással a revizionizmus hívei, akik „a rideg elméletből hajlandók engedni, az osztálygyűlölet kiélesítését pedig nem tartják szükségesnek”.⁷⁴

Maga Károlyi Mihály azt emeli ki az előadásról szólva emlékirataiban, hogy abban megnyilatkozik régi ellentéte Károlyi Sándorral, aki nem akarta befogadni a szociáldemokrata szövetkezeteket a szerveződő Szövetkezetek Szövetségébe.⁷⁵ Bár az előadás persze nem az agráriusokat bírálja, hanem a szociáldemokratákat vádolja azzal, hogy nem érdeklődnek eléggé a szövetkezeti eszme iránt, a tendencia valóban nyilvánvaló. Nyilvánvaló és meddő: a munkás-szövetkezeteket (ÁFOSz) nem sikerült fölvetetni a hivatalos támogatást élvező szövetkezeti egyesülésbe, noha Károlyi az igazgatóság tagja volt.

A Hangya folyóirata augusztusban egy azonos című, „helyretevő” jellegű cikkben fűzött reflexiókat Károlyi előadásához.⁷⁶ Szövetkezet és szocializmus — tűz és víz, ellentétes elvek s ha Belgiumban talán mégis volt közük egymáshoz, „a mi császári szocialistáink” a szövetkezetek esküdt ellenségei. (Az ilyen differenciák mit sem ártottak Károlyi növekvő tekintélyének — gazdag grófhoz illettek a külön nézetek.)

⁷¹ Szövetkezés, Köztelek, 1908. jan. 18. — Budapesti Hírlap, 1908. jan. 15–16. — Szövetkezés, 1908. jún. 20. — Magyar Gazdák Szemléje 1908 jun.

⁷² b. : Szövetkezés és szocializmus. Szövetkezés, 1907. máj.

⁷³ Szövetkezés, 1908. márc. 25.

⁷⁴ Az előadás külön füzetben is megjelent, ennek alapján közli *Károlyi Mihály: Az új Magyarországról. Válogatott írások és beszédek 1908—1919.* Bp. 1968 (szerk. Litván György). Érdekes módon éppen ekkor méltatta a Hangyát a német revizionisták folyóirata, a Sozialistische Monatshefte.

⁷⁵ Egy egész világ ellen... 28.

⁷⁶ Szövetkezés, 1908. aug. 15.

Időközben pedig olyasvalami történt, ami Károlyit, akarata ellenére, immár a nagy politika élvonalába állította.

Az Andrássyhoz közelálló Dessewffy Aurél egyszemélyben az OMGE s a főrendiház elnöke volt. Dessewffy 19 éve állt a tagság megalapítására az OMGE élén, az ellene indított támadásnak kétségkívül koalíció-ellenes, politikai jellege volt, de közrejátszott benne az OMGE egyik alelnökének, Zelenski (magyarosan írva Zselénszky) Róbert grófnak becsvágya is. Zelenski Tisza István személyes híve volt, bár ultrareakciós agrárius nézeteket vallott. Az 1906-os választásokon, 25 évi képviselőség után, megbukott és ettől kezdve a főrendiházban a koalíció-ellenesek vezéréként ágált, sok nehézséget okozva Dessewffynek. Az OMGE 1906-os közgyűlésén a függetlenségiek ki akarták buktatni az alelnökségből is s csupán néhány szavazaton múlt, hogy ez nem sikerült.⁷⁷

Miután a Függetlenségi Párt bomlásnak indult, Zelenski úgy látta, eljött az ő ideje. A főrendiház 1908. július 3-i ülésén előállt egy régi „kényes kérdéssel”, a tőzsde agrárius érdekek szerint való megrendszabályozásának követelésével. Wekerle kérése ellenére kiereszkolta a szavazást, amely egyenlő eredményt hozott, mire Zelenski hangosan követelte: döntsön az elnöki szó! Dessewffy kénytelen volt, kormánypárti létére, a kérdés napirenden tartása ellen dönteni, miután Wekerle kijelentette, hogy a kormány őszel megfelelő javaslatot készít elő. Erre Zelenski Dessewffyre mutatva gúnyosan felkiáltott:

„Az OMGE elnöke!”⁷⁸ (Aki ugyanis éppen az agrárius követelés „ellen” döntött elnöki jogán.)

A nyári vakáció alatt nem történt semmi, szeptember elején azonban Dessewffy levonta a ránézve kellemetlen ügy konzekvenciáját: lemondott az OMGE elnökségéről.⁷⁹ S ezzel megnyílt az út Zelenski előtt, akinek Tisza által sugalmazott célja az volt, hogy az ingadozó OMGE-t az Ausztriával fennálló vámközösség fenntartásának támogatására bírja.⁸⁰ Az OMGE birtokosainak többsége azonban még nem fordult el a koalíciótól és nem kívánt változást a vezetőségben. A három alelnök közül kettő illőnek érezte, hogy szintén lemondjon. Zelenski csak akkor kényszerült példájuk követésére, mikor az OMGE igazgató-választmányának 1908. szeptember 23-i ülésén annyira ellene fordult a hangulat, hogy csaknem felszólították erre.

Darányi és az agráriusok maradásra akarták bírni Dessewffyt s miután ő határozottan ragaszkodott lemondásához, új választást rendeztek azzal a szándékkal, hogy ott újraválasztják az elnököt. Ehhez a megoldáshoz illet volna az alelnökök változatlan újjaválasztása is, de úgylátszik, az ellentétek annyira elmérgesedtek, hogy számos új javaslat merült fel.

Az október 20-i közgyűlésen a kiküldött jelölő bizottság az elnöki tisztre egyedül Dessewffyt jelölte, míg a három alelnöki helyre minden régi alelnök mellé 2—2 ellenjelöltet.⁸¹ Pallavicini Ede örgróf és Bujanovics Sándor alelnökök ellenjelöltjei még a szavazás előtt felálltak és sorra lemondtak jelölésükről „a

⁷⁷ Magyarország, 1906. dec. 9.

⁷⁸ Főrendiházi Napló (1908. jul. 3.), Budapesti Hírlap, 1908. jul. 3., 4., 5.

⁷⁹ Budapesti Hírlap, 1908. szept. 11., Köztelek, Szövetkezés 1908. szept. 12.

⁸⁰ Zelenski Róbert: Emlékeim. Bp. 1928. 515. és köv. — Magyarország 1908. szept. 13.

⁸¹ Magyarország, 1908. okt. 20. — A Magyarország szerint a régi függetlenségiek külön listát állítottak össze, melyen Dessewffy mellett 3 függetlenségi alelnök szerepelt, ez a lista nem került szavazásra.

gazdatársadalom összetartásának szükségességére hivatkozva”.⁸² Károlyi azzal érvelt, hogy őt a Hangya elnökével szemben jelölték és

„helytelennek találnám a magam részéről, hogy midőn én Pallavicini Ede ögróffal együtt működöm a szövetkezetek terén, most itt mintegy ellenfele fellépjek. Minden más körülmények között megköszönném és el is fogadnám ezt a megtiszteltetést, de a jelen esetben kérem azon tisztelt urakat, akik esetleg reám akarták leadni szavazatukat, legyenek szívesek attól magukat visszatartani.”⁸³

Zelenski ellenjelöltjei nem léptek vissza, s végül a listát eredeti formájában bocsátották szavazásra. Dessewffy a leadott 412 szavazatból 405-öt kapott. Az alelnök-választás nem volt ilyen egységes, de mindhárom régi alelnök abszolút többséget kapott — a legkevesebb szavazattal (249) Zelenski. Pallavicini 253 szavazatot kapott, vele szemben Károlyi 84-et.⁸⁴

A választástól távolmaradt Dessewffyt küldöttség kereste fel megválasztása hírével, ő azonban ekkor is kitartott elhatározása mellett. A közgyűlés ezután kimondta, „legközelebb új közgyűlés hívassék össze az elnökválasztás megismétlésére”.⁸⁵

Az OMGE közgyűlésével egyidejűleg leplezték le Károlyi Sándor városligeti szobrát, ülésezett a Gazdaszövetség, megalakult a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége. Károlyi részt vett a „gazdanapok” rendezvényein, ebédet adott a szoborleplezésre érkezett külföldi vendégek tiszteletére. Azonban éppen a számtalan pohárköszöntő és egyéb szónoklat tartalmából arra lehet következtetni, hogy e napokban még nem merült fel az ő elnökségének lehetősége, inkább Zelenskié. Nyilván a Hangya élére szánták az idős Pallavicini Ede visszavonulása esetén. November végén, december elején a Magyar Nők Szövetkezeti Ligája — Hangya-társaság — alakításán munkálkodott, cikke jelent meg a Ligáról.⁸⁶

November végén állítólag azzal az indokolással mondott le a Magyar Szövetség elnökségéről (utóda Berczik Árpád lett), hogy „egész tevékenységét az Országos Közművelődési Tanácsnak akarja szentelni”.⁸⁷

Károlyi szokása ellenére az 1908—9-es tél nagyrészt itthon töltötte, valamikor január végén utazhatott Párizsba.⁸⁸ Tehát Pesten volt még, mikor az OMGE igazgató-választmánya elnöknek jelölte őt. Az igazgató-választmány tagjai mint bizalmas elnök-jelölő értekezlet ültek össze 1909. január 21-én — a lemondott Dessewffy elnökletével, aki mindenáron egységes jelöltet szeretett volna elfogadtatni. Ez azonban nem ment, mert Zelenski nem volt hajlandó visszalépni a jelöléstől, a koalíció hívei viszont el voltak szánva Zelenski megválasztásának megakadályozására. Az értekezleten felszólaltak a Függetlenségi Párt hívei, köztük Szentiványi Árpád, és a Justh-párti Mérey Lajos akik nyilván belátták, hogy a mérsékelt 48-as, Andrássyékhoz is közelálló Károlyi biztosabb

⁸² Magyar Gazdák Szemléje, 1908. okt., vö. Köztelek, 1908. okt. 24.

⁸³ Köztelek, 1908. okt. 24.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Magyar Gazdák Szemléje, 1908. okt.

⁸⁶ *Károlyi Mihály*: A nők a szövetkezetben. Budapesti Hírlap, 1908. dec. 8. — Első hírlapi cikke tartalmánál fontosabb megjelenési helye, ettől kezdve 3 éven át a BH közli cikkeit, nyilatkozatait. A cikknek talán egyetlen érdekessége, hogy magánkereskedelem-ellenessége nemzetközi távlatot nyer: a kereskedelmet nevezi a modern imperializmus forrásának, „mi más oka lett volna az Egyesült Államoknak, hogy Kubát és a Fülöp-szigeteket elfoglalják?”

⁸⁷ Magyarország, 1908. dec. 1. — Az új elnök megválasztása: Budapesti Hírlap, 1908. dec. 22.

⁸⁸ A Szövetkezés szerint Károlyi jan. 24-én még részt vett a nők szövetkezeti ligájának estjén, febr. 4-én viszont, mint látni fogjuk, már Párizsban volt, ahova tehát megválasztása elől menekült.

jelölt náluk Zelenskiével szemben. Jelölték Bujanovics Sándort, aki elismert szakember és régi OMGE-vezér volt, Darányi Ignác híve. Az értekezlet titkos szavazással döntötte el a jelölés *sorrendjét*: a három jelölt közül már ekkor Károlyi kapta a legtöbb szavazatot, a legkevesebbet Bujanovics.⁸⁹

A Magyarország elítélte Bujanovics jelölését, mert ez csak megosztja a Tisza-ellenes tábort, noha „már az ajánló beszédeket kísérő tetszés vagy nem-tetszés felkiáltásokból arra lehetett következtetni, hogy a tagok túlnyomó többsége Károlyi Mihály mellé sorakozik...” A Magyarország már ekkor megírta: Zelenski hívei

„arra számítanak, hogy a Nemzeti Kaszinó útján rá fogják bírni Károlyi Mihály grófot, hogy a választást ne fogadja el, de ez még mindig nem jelenti Zselénszky győzelmét, mert ebben az esetben a mostani Károlyi pártiaknak gróf Majláth József lesz a jelöltjük, akit még a Kaszinó sem tud majd lábáról levenni.”⁹⁰

Bujanovics hamarosan visszalépett az elnökjelöltségtől. Károlyi hívei február elsején közzétették választási felhívásukat. A felhívást számosan írták alá, a függetlenségi földbirtokosok összes árnyalatain kívül — Bethlen Istvántól Méreyig és Teleki Arvédig — a néppárti Simonyi-Semadam és Giesswein, az alkotmánypárti Desseffy, Hadik János és Széll Kálmán s miután a miniszterelnök agítálása visszatetsző lehetett volna — *ifjabb* Wekerle Sándor.⁹¹

Miért lett Károlyinak egyszerre ilyen hatalmas pártja? A határozott jellemű, dúsgazdag grófot nem kellett attól félni, hogy valahogy átcsábítják a másik oldalra, de nem is tartozott az akkor különváló Justh-féle „bankcsoport-hoz”. Jó viszonyban volt az Alkotmánypárttal és személyesen Darányi földművelésügyi miniszterrel. Desseffynek is megkönnyíthette a távozást, ha nem régi riválisnak, hanem mintegy az ifjabb nemzedéknek engedi át helyét. A Budapesti Hírlap támogatása is arra mutat, hogy Károlyi — fenntartva 48-as elveit — nem lehetett ellensége a koalíció megerősítésére tervezett mérsékelt 48-as — alkotmánypárti fúciónak. Végül itt is érvényesülhetett a hagyományos választási szempont: nem az a fontos, hogy a jelöltről sok jót mondhassanak barátai — hanem az, hogy ellenségei se tudjanak rá rosszat mondani. Bizonyos, hogy ekkor Károlyi rokonszenves volt arisztokrata körökben, későbbi ellenfelei és tollnokaik még nem tartották gyenge jelleműnek vagy -elméjűnek.

Február negyedikén Károlyi Párizsból levélben értesítette Rubinek Gyulát, az OMGE igazgatóját;

„dacára annak, hogy kijelentettem, miszerint az OMGE elnöki állására való jelölést nem fogadom el, mivel erre nálamnál korukra és eddigi működésükre jogosultabb pályázók vannak és ennek dacára barátaim mozgalmat indítottak megválasztásom érdekében, kötelességemnek tartom szíves tudomására hozni, hogy a megtisztelő jelölést nem fogadhatom el...”⁹²

Károlyi emlékirataiban nem részletezi lemondása okait,⁹³ de autentikus magyarázatot találunk abban a levélben, melyet sógora, Pappenheim Siegfried gróf írt Ribiónszki nevű jószágigazgatójának, megköszönve, hogy kérésére gazdatisztszej megjelentek Károlyi megválasztásán (az OMGE-nek gazdatisztek is tagjai lehettek).

⁸⁹ Budapesti Hírlap, 1909. jan. 22. — Köztelek, 1909. jan. 23.

⁹⁰ Magyarország, 1909. jan. 23.

⁹¹ Budapesti Hírlap, 1909. febr. 6.

⁹² Köztelek, 1909. febr. 6. — Közli KM levelezése I. köt.

⁹³ Egy egész világ ellen... 33–34.

„...habár ez külső látszatra úgy tűnt ki, mintha teljesen hiába történt volna a dolog, mert Mihály gróf lemondott. Ő ugyan azért mondott le, mert már sokkal előbb ígérte meg Zselénszky grófnak, kit ő is kitűnő szakembernek tud és becsül, hogy most ez esetben nem fogadja el az elnökséget...”

„Minthogy azonban — és ez pártérdekből történt — mégis Mihály gróft tartották fenn és ez az ügy Mihály gróf első szélesebb bázison való fellépése... volt, szükségesnek tartottam, hogy megválasztatása a lehetőleg legnagyobb szótöbbséggel történjék meg, mert ilyen első fellépéstől sok függ a politikai életben.”⁹⁴

Ennek ismeretében nem csoda, hogy Károlyi hívei a Köztelek ugyanazon számában, mely lemondó nyilatkozatát közölte, számos aláírással ellátott nyilatkozatukban kijelentették: „levele dacára fenntartjuk Károlyi Mihály gróf jelöltségét”.⁹⁵ Az aláírók mint 200-as bizottság is szerepeltek, de hasonló bizottságot alakítottak Tisza hívei is Zelenski érdekében. Az OMGE február 13-i igazgatóválasztmányi ülésén

„föltűnést keltett. . . Tisza István gróf megjelenése, a ki az ülésen is nyíltan agitált Zelenski Róbert gróf érdekében, holott az utóbbi években csaknem teljesen távoltartotta magát a gazdátársadalom mozgalmaitól”⁹⁶

A másik oldalon viszont figyelemreméltó, hogy még a koalíciótól elszakadóban levő Justh-csoport lapja is milyen lelkesen támogatja a koalíció jelöltjét:

„Károlyi Mihály gróft egyedül ismert szerénysége készíti arra, hogy a személye iránt megnyilvánuló bizalom megnyilvánulása elől kitérjen. A gazdátársadalomnak vezető emberei azonban mindent elkövetnek, hogy ezt a nagytudású, komoly s minden ízében magyar gondolkodású férfiút az ország első gazdasági szervezetének elnökévé megválasszák.”⁹⁷

Február 14-én került sor a választásra. Zelenski is kiemeli: „még soha, mióta áll az OMGE nem jelentek meg ennyien szavazni.”⁹⁸ Károlyi hívei piros székfűt viseltek, Zelenski hívei viszont Károlyi kinyomtatott lemondó leveleit osztogatták. A leadott 1228 szavazatból 692 esett Károlyira. A győzelem vitathatatlan volt, a kortársaknak mégis az tűnt fel, milyen sokan szavaztak Zelenski-re. Tisza előretörését jelezte ez.⁹⁹

Károlyi még aznap újabb táviratban utasította vissza megválasztását. Az OMGE március 12-i választmányi ülésén sem jelent meg, ahol új választást írtak ki, ez azonban már csak a forma kedvéért történt. Az 1909. április 24-i választáson Károlyi 197, Zelenski 5 szavazatot kapott.¹⁰⁰ Másnap, 25-én lemondott a Wekerle-kormány. Károlyi mint a Függetlenségi Párt reprezentánsa megmaradt az OMGE élén, de győzelme elvesztette ilyenformán politikai jelentőségét. Politikai pályája következő három évében mint az agráriusok választott vezére, mint 48-as működött együtt a Khuen-Héderváry-kormánnyal, illetve lavírozott az azt megelőző háromnegyed éves permanens kormányválság idején. Visszás helyzetéből az 1912 tavaszi politikai válság szabadította ki, s ekkor az OMGE elnöki székét felcserélhette az ellenzéki Függetlenségi Párt elnökének számára sokkal rokonszenvesebb pozíciójával.

⁹⁴ Fejér Megye Levéltára, Pappenheim levéltár. Családi levelezés.

⁹⁵ Köztelek, 1909. febr. 6.

⁹⁶ Budapesti Hírlap, 1909. febr. 14.

⁹⁷ Magyarország, 1909. febr. 12. — A politikai helyzetet részletesen ismerteti *Pölsökei Ferenc*: A koalíció felbomlása és a Nemzeti Munkapárt megalakulása. Bp. 1963. II. fejr.

⁹⁸ *Zelenski*: i. m. 515.

⁹⁹ Tisza ilyen helyzetmegítélését id. *Zelenski* uo. — *Vö. Népszava*, 1909. febr. 16.

¹⁰⁰ Köztelek, 1909. ápr. 28.